

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN • 2006

- 3 Olle Josephson: Sista numret från
Språknämnden
- 4 Rickard Domeij och Olle Josephson:
Språkklyftan har minskat
- 6 Orla Vigsø: Vem talar
valaffischerna till?
- 12 Frågor och svar
- 17 Staffan Hellberg: Blev det lättare
att stava efter 1906?
- 24 Inte alltid lätt, men bra ändå
- 26 Martin Gellerstam:
Tajmad stavning i SAOL
- 28 Birgitta Lindgren: Tillåt *tillåt!*
- 33 Noterat
- 36 Karin Carlson och Sven Halldin:
Naturvetarsvenskan förtvinar
- 39 Björn Melander och Mats Thelander:
Så tar man livet av ett språk
- 43 Insänt
- 44 Mats Eeg-Olofsson: *Den enskilt
vanligaste* blir vanligare
- 46 Nyutkommet

2.

Sista numret från Språknämnden

PÅ FRAMSIDAN på detta nummer av Språkvård står som tidigare "Tidskrift utgiven av Svenska språknämnden". Det är sista gången. På nästa nummer kommer troligen att stå "Tidskrift utgiven av Språkrådet".

Svenska språknämndens sekretariat överförs den första juli 2006 till den myndighet som i dag heter Språk- och folkminnesinstitutet. Namnet på myndigheten efter den 1 juli har regeringen i skrivande stund inte bestämt. I myndigheten bildas en språkvårdsavdelning med namnet *Språkrådet*. I den avdelningen ingår också det som i dag är Sverigefinska språknämnden, regeringkansliets klar-spraksgrupp samt experter på minoritets- och teckenspråk.

Förenklat kan man säga att Språknämnden byter namn till Språkrådet och får utökade uppgifter och myndighetsstatus. Alldeles sant är inte detta, eftersom själva föreningen Svenska språknämnden finns kvar ännu något år.

Vi som arbetar på Svenska språknämndens sekretariat i dag är glada över förändringen. En myndighet har till skillnad från en förening den stabilitet som krävs för att ge sig in på nya områden. Den nya ställningen är också ett erkännande av språk och språkvård, som får sin myndighet. Svensk språkvård är inget styvbarn längre.

Svenska språknämnden, grundad 1944, inrättades för ett samhälle där svenskan sågs som det enda språket av betydelse. I dag är svenskan givetvis Sveriges viktigaste språk, det gemensamma huvudspråket. Men det finns kanske ytterligare 150 modersmål, och engelskan fungerar mer och mer som ett andraspråk. Det kräver nytänkande och stabilare organisationsformer.

Allmänheten märker nog inte så mycket mer än namnbytet det närmaste året. *Språkvård* kommer tills vidare ut som vanligt. Arbetet sköts från samma lokaler som i dag i Stockholm, och telefonnummer till kontor och rådgivning är de samma. Webbadressen blir <www.sprakradet.se>. Adressen kommer också att finnas på finska.

Svenska språknämnden tackar för sig, stolt över allt nyttigt den uträttat. Språkrådet säger välkommen till alla i Sverige som intresserar sig för språk. Låt oss tillsammans arbeta för ett mångspråkigt Sverige med svenska som huvudspråk!

*Olle Josephson
Sekretariatschef för Svenska språknämnden till 30 juni 2006, därefter chef för Språkrådet, språkvårdsavdelningen inom språkmyndigheten.*

Språkklyftan har minskat

RICKARD DOMEIJ OCH OLLE JOSEPHSON

Svåra ord är fortfarande svåra, men vi förstår dem bättre i dag än för trettio år sedan. Så kan man tolka resultatet av en färsk undersökning.

År 1976 gav Sten Malmström och Nils Frick ut boken *Språkklyftan*. Den redovisade en undersökning av hur svenskarna förstår samhällsord och lite svårare ord vi möter i vardagen. Resultaten väckte uppseende. Varannan av de tillfrågade, oftast vuxna elever på arbetsmarknadsutbildningar, missförstod till exempel *informell*. De trodde ordet hade att göra med *information*. Över nittio procent trodde att en *borgenär* var en person som gått i borgen, inte en fordringsägare. Omkring sjuttio procent ville ge ordet *reaktionär* betydelsen 'radikal, banbrytande, samhällsomstörtande' – de tänkte sig att den som är reaktionär reagerar kraftigt mot rådande missförhållanden.

4 SPRÅKVÅRD 2006/2

Hur är ordförståelsen i dag? Förra året lät Skatteverket göra om en del av Språkklyftans undersökning. Man testade sammanlagt 40 ord. Många av dem hade undersökts redan 1976; andra prövades därför att de är vanliga i Skatteverkets texter. Testmetoden var den samma som 1976. Varje ord sattes in i en kort mening: *Avtalet skickas bara till juridiska personer, Planen är preliminär, Han har råkat på obestånd.*

Testpersonerna fick skriva en kort förklaring med egna ord. Dessutom fick de skatta sin egen förståelse genom att kryssa för om de säkert visste vad ordet betydde, trodde att de visste vad det betydde eller inte visste vad det betydde. Det gör det möjligt att urskilja "farliga" ord – där läsaren tror sig veta vad de betyder fast de betyder något annat. Testpersonerna var denna gång slumpvis utvalda över hela landet; de var drygt hundra.

Resultaten för de 23 svåraste orden redovisas i tabellen. Den anger hur många som svarat uppenbart fel eller inte svarat

Tabell. Svåra ord 2005 och 1976. Procent som svarar fel

	2005	1976
anmaning	28	23
anstånd	26	30
avyttring	34	–
borgenär	93	90
debiteras	4	29
fysisk person	23	70
föreläggande	32	65
förrättning	29	60
gäldenär	50	–
insolvent	54	–
juridisk person	63	95
köpeskilling	24	43
obestånd	23	70
ombud	25	–
preliminär	6	23
påföra	14	38
skönstaxerad	34	–
taxeringsår	30	–
utslag	7	10
verifikation	22	76
yrka	20	33
övervägande	26	–

alls på varje ord. Vi har också fört in jämförbara siffror från 1976 års undersökning.

Undersökningar av detta slag rymmer alltid metodiska problem, och resultaten måste tolkas med stor försiktighet, även

om de är statistiskt säkerställda. Vi vågar oss ändå på ett par slutsatser.

För det första verkar det troligt att språkklyftan faktiskt minskat i det svenska samhället. Flera ord verkar åtskilligt lättare i dag än 1976: *debiteras*, *fysiska personer*, *föreläggande*, *förrättning*, *obestånd*, *verifikationer* och några till. Det är i så fall inte förvånande. Jämfört med 1976 tar fler svenskar i dag ett självständigt ekonomiskt ansvar på olika områden och är därför mer bekanta med den terminologi som är aktuell. Man kan nog också räkna med att den allmänna bildningsnivån har höjts.

För det andra är åtskilliga ord ändå mycket svåra. *Borgenär* verkar stå i särklass. Missuppfattningen är den samma som för trettio år sedan; man tror det betyder 'borgensman', och hela åttio procent ansåg sig säkra på betydelsen! Men också ord som *avyttring*, *föreläggande*, *juridiska personer* och *skönstaxerad* måste betraktas som mycket svåra. En tredjedel eller mer klarar dem inte.

En tredje reflexion kunde möjligen vara att resultaten inte överraskar i dag. Medvetenheten om att svåra ord kan ställa till problem har nog ökat under de trettio åren, inte minst i myndighetsvärlden.

Vi tackar Annika Levin på Skatteverket som ställt verkets undersökning till vårt förfogande.

Vem talar valaffischerna till?

ORLA VIGSØ

Nu är det snart dags för valaffischer på gator och torg. Men vad står det egentligen på dem? Orla Vigsø har gått igenom förra valets affischer.

Valaffischer har funnits i Sverige i nästan 100 år, men med en mycket speciell livscykel som mest påminner om hur en amerikansk cikada (*Tibicen septemdecim*) lever. Cikadan lever under jorden som larv och puppa i 16 år, sen kläcks samtliga på en enda gång och marken kryllar av dem under en kort period, sen dör de allihopa och är borta i 16 år. Ungefär så är det med valaffischer: Under fyra års tid ser man dem aldrig och tänker inte på dem, sen finns de under en månad överallt, och sen är de borta igen till nästa val. Under den månaden som de finns uppe, är det offentliga rummet mättat med dem, men ända lämnar de efter sig ett mycket svagt spår i minnet. Hur

många av förra valets affischer kommer du t.ex. ihåg? Högst ett par, gissar jag, och ser man över en längre period är det få som man minns. Kanske folkpartiets halmhattar, moderatledaren Gösta Boman i sin roddbåt, socialdemokraternas misslyckade yuppie-affisch eller centerpartiets ”Det här är Lennart!” Men faktum är att valaffischerna inte bara försvinner ur det personliga minnet, de verkar också försvinna ur det kollektiva minnet. Trots deras framträdande plats i den politiska kommunikationen genom ett sekel är det förvånansvärt lite forskning som har gjorts om dem.

Detta svala intresse lockade mig både som statsvetare och språkvetare. Resultatet blev en avhandling från Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, *Valretorik i text och bild. En studie i 2002 års svenska valaffischer* (2004).

I undersökningen ingår samtliga valaffischer på riksplanet för samtliga partier

Tabell. 2002 års affischer fördelade på typ. Absoluta siffror.

	Verbala budskaps- affischer	Kandidat- affischer	Kandidat- citatt- affischer	Bild- affischer	Summa
Centern	6	0	5	0	11
Folkpartiet	11	3	9	0	23
Kristdemokraterna	11	7	0	0	18
Miljöpartiet	40	0	0	0	40
Moderaterna	8	0	1	12	21
Socialdemokraterna	5	0	8	3	16
Vänsterpartiet	0	0	0	7	7
Summa	81	10	23	22	136

som fanns representerade i riksdagen vid valet 2002, i allt 136 affischer (139 om man räknar med några som uppträder i olika format). Syftet var att analysera hur text och bild används retoriskt för att uppnå det som måste anses vara en valaffischs slutgiltiga syfte, nämligen att få väljarna att rösta på partiet eller politikern i fråga. Allt som finns på affischen används rimligen av avsändaren för att påverka läsaren att i sista instans rösta på partiet. Detta kan ske genom olika former för appell, t.ex. med utgångspunkt i sakfrågor, utifrån bilden av avsändaren eller utifrån läsarens självbild. Såväl bild som text har en retorisk funktion. Miljöpartiets maskros kan få betydelser som "naturlighet", "motståndskraft", "uthållighet", "skönhet" o.s.v.

Samtidigt analyserar jag dessa retoriska grepp i förhållande till teorier om marknadsföring och om det politiska fältets utveckling, allt i ett försök att fånga in val-

affischens position i spänningsfältet mellan politik, samhälle och reklam.

Texten viktigast

Det är de rena textaffischerna som dominerar. Av 136 affischer är 81 helt utan bildelement, på 33 porträtteras en kandidat (med eller utan text), och endast 22 är "rena" bildaffischer, d.v.s. affischer som innehåller någon typ av annan bild än ett kandidatporträtt. (Se tabell.)

Så generellt måste man säga att svenska partier är mycket återhållsamma med att använda bilder i sina valaffischer, trots att alla teoretiker pekar på den oerhörda retoriska potential som bilden besitter. Resultatet stämmer inte med den uppfattning som många brukar ge uttryck för, nämligen att valaffischerna "mer och mer liknar reklam". Det gör de i alla fall inte vad gäller bildsidan, och jag tror faktisk att en del av partiernas försiktighet beror just på att man inte vill associeras med re-

klam. Det verbala språket är fortfarande det som mest förknippas med seriositet och argumentation, något som alla partier gärna vill att väljarna ska se som just det partiets kännetecken.

Av tabellen framgår också att även om två partier (små och med begränsade ekonomiska möjligheter) väljer att satsa på en enda typ av affischer, så är det vanliga mönstret att man satsar på en mix av affischtyper – förmodligen för att man tror att man på det viset kan nå fler olika målgrupper.

Så här ser en politiker ut!

Man har i många sammanhang det senaste decenniet hört kritik av politikens ökade personcentrering. Att en sådan tendens finns visar sig på många sätt, men inte i fördelningen på affischtyper där porträtten (kandidataffischer och kandidat-citaffischer) utgör en minoritet (knappt 25 %). (Man får dock göra en reservation här, eftersom affischerna har tryckts i olika stora upplagor. Andelarna säger därmed inget om hur synliga affischerna har varit i stadsbilden.)

Det finns många retoriska möjligheter i ett personporträtt. Men studerar man porträtten från 2002 är det slående hur lite variation det finns i uttrycket. Man kan variera formalitetsgrad vad gäller kandidatens kläder (slips eller inte, uppknäppt eller inte) och intimitetsgrad (avstånd från objektivet till ansiktet, alltså hur bilden har beskuren), men annars ser politikerna otroligt lika ut. Alla försöker se avslappnade och leende ut, fast med en ganska formell klädstil, och alla är fotograferade i tydliga studioomgivningar, d.v.s. utan den kontext de förväntas verka i som politiker. Enda undantaget är här Maud Olofsson från centerpartiet som

faktisk framställs som en aktiv, talande politiker ute i samhället. Om man bortser från henne är det mycket begränsat vad bilderna säger om personerna ifråga, annat än att någon har satt dem i en studio, och att de gärna vill ge intryck av att vara öppna och positiva. Ledarna för socialdemokraterna och moderaterna, de två största partierna, försöker vara landsfäderna respektive den stränga reformatorn, men annars är det inte mycket att säga. Det gäller för såväl de kvinnliga som de manliga kandidaterna (som för övrigt är jämnt representerade). Så här såg uppenbarligen politiker ut i Sverige 2002, och troligen ser de likadana ut i årets val.

Dold argumentation

Traditionellt har politisk retorik varit synonymt med en *öppen och klart uttalad* argumentation; såväl tes som premisser läggs fram, och genom rationell debatt förväntas det bästa argumentet vinna. Men ser man till 2002 års valaffischer är det svårt att finna en sådan öppen argumentation. I stället innehåller argumentationen oftast *implicita* element, d.v.s. antingen är tes eller premiss(er) underförstådda.

Ett exempel är moderaternas affisch med texten: "Din farmor är rädd för att gå ut. 3 av 4 brott klaras aldrig upp." Här är tesen att din farmor är rädd för att gå ut, och det som anges som bakgrund för tesen är att 3 av 4 brott aldrig klaras upp. Men om hon nu är rädd för att gå ut och rädslan är relaterad till brottslighet, är det väl risken för att utsättas för brott som håller henne inne, d.v.s. antalet brott, och inte uppklärningsprocenten på de brott som begås? Förklaringen kan man rekonstruera genom kunskap om kontexterna, d.v.s. kunskap om det politiska systemet

generellt, om situationen i Sverige och om valaffischens retoriska syfte. Den implicita argumentationen är: En låg upplärningsprocent betyder att risken att bli gripen av polisen är låg, alltså avskräcks potentiella brottslingar inte från att begå brott. Därför begås det många brott i Sverige, eller i alla fall fler än vad som skulle begås om upplärningsprocenten vore högre, och därför är farmor rädd att gå ut. Det explicita faktatillståndet "3 av 4 brott klaras aldrig upp" leder till en implicit tes: "Det finns för få poliser".

Hur kommer man från tesen "Det finns för få poliser" till den slutgiltiga tesen "Rösta på moderaterna"? Det sker genom att den första tesen blir faktatillstånd och drar med sig ett berättigande skäl, som bygger på motsättningen mellan den socialdemokratiska regeringens bristande anslag till polisen och moderaternas vilja att öka anslagen.

Vi kan nu rulla upp argumentationen bakifrån: Om du röstar på moderaterna kommer partiet att se till att det blir fler poliser på gatorna än under den nuvarande socialdemokratiska regeringen. Om det finns fler poliser på gatorna kommer brottsligheten att falla och upplärningsprocenten att stiga, äldre kommer inte längre att känna rädsla inför risken att ut sättas för brott, och din farmor kommer återigen att våga gå ut.

Argumentationen kan verka snårig, men i huvudparten av 2002 års affischer krävs det faktisk ganska många "mellansteg" för att komma fram till det som de flesta omedelbart betraktar som valaffischens primära budskap, nämligen

"Rösta på oss". Forna tiders explicita uppmaningar och explicita argumentationer har i stort sett försvunnit, en utveckling som också är tydlig inom reklamens värld.

Kort, kortare

Det är som sagt fortfarande språket som dominerar på valaffischerna, men man ska därför inte tro att det handlar om några längre texter. Även om det före andra världskriget fanns några valaffischer med långa texter, så är affischen i stort sett de korta budskapens medium. Men också här har det hänt något som hänger ihop med den retoriska argumentationens utveckling. Den öppret redovisande retoriken har försvunnit och i stället har den *demonstrativa* eller *epideiktiska* genren tagit över. I den klassiska retoriken användes denna genre

till hyllningar och smädedikt, där syftet var att beskriva hur något var just då. Det är alltså en retorik som beskriver *nutiden* i stället för att argumentera för något som gäller *framtiden*.

Ser man på 2002 års valaffischer finns det många texter som måste tolkas som beskrivningar av nuläget. De negativa beskrivningar finns självklart hos oppositionspartierna, t.ex. när kristdemokraterna ställer den retoriska frågan: "Är det rätt att små barn har mer än 8 timmars arbetsdag?" eller när Maud Olofsson hos centerpartiet citeras: "Var fjärde elev ska inte behöva sluta utan fullständiga betyg". De positiva beskrivningarna finns endast hos regeringspartiet socialdemokraterna, tydligast när Göran Persson citeras: "Tillsammans kan vi göra Sverige bättre."

Valaffischen
är de korta
budskapens
medium.

Hos oppositionen finns negativa beskrivningar, ibland förklädda som retoriska frågor där svaret ger sig självt, och budskapet är tydligt: Så här är det under en socialdemokratisk regering. Underförstått finns det dock en mer framtidsorienterad argumentation, nämligen att om du röstar på oss (och vi vinner), kommer situationen att förändras. Hos regeringspartiet finns däremot en underförstådd positiv beskrivning, nämligen att Sverige är "bra", medan framtidsaspekten framhävs – det kan bli bättre om vi får fortsätta. Detta visar på ett grundläggande villkor inom den politiska kampen: Är man i opposition räcker det med att beskriva nutiden negativt för att få framtiden under ens eget styre att framstå positivt, men är man ansvarig räcker det inte bara att säga att allt är bra. Man måste antingen hävda att det kan bli bättre eller att det kan bli sämre (om de andra får makten). Status quo har ingen stor potential för att väcka känslor, det har endast hopp eller fruktan inför framtiden.

För de redan övertygade

Valaffischerna 2002 använde i hög grad argumentationskedjor där flera led var underförstådda, och även om språket dominerade över bilderna var det generellt tal om korta eller mycket korta texter. De flesta partier som inte satt i regeringen använde en negativ beskrivning av situationen i dagens Sverige för att låta väljarna själva dra konklusionen att allt skulle bli annorlunda om de själva fick makten. En sådan strategi kan beskrivas på två olika sätt. Å ena sidan kan man påstå att

partierna anförtror väljarna att själva dra slutsatser och så att säga "fylla i luckorna", och att man appellerar till väljarnas känsla av att de är smarta när de kan tolka budskapet rätt. Å andra sidan kan man konstatera att affischerna helt saknar potential att övertyga väljare som inte delar avsändarens synpunkter. Man måste acceptera ganska mycket som förutsatt för att kunna "fylla i luckorna" på det sätt som avsändaren har tänkt sig, och man får därför säga att affischerna i högre grad syftar till att *samla* rösterna från de redan positiva än till att *flytta* röster från kritiska eller tveksamma väljare. I så fall tyder det på att valaffischen har fått en annan roll i den politiska kommunikationen, nämligen som en form av partiintern kommunikation snarare än som kampmedel. ■

LITTERATUR

- Vigso, Orla, 2002: *Parti og vælgere. Studier i svensk partipolitisk kommunikation 1991–2001*. FUMS rapport nr 206, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Vigso, Orla, 2004: *Valretorik i text och bild. En studie i 2002 års svenska valaffischer*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 66. Finns tillgänglig som pdf-fil på: <http://publications.uu.se/theses/abstract.xsql?dbid=4705>
- Vigso, Orla, 2005: Underförstådda argument i svenska valaffischer. I: *Svenskans beskrivning 27*. Växjö: Växjö University Press. S. 390–399.

Orla Vigso är mag.art. och cand.mag. i danska och statsvetenskap från Århus universitet och fil.dr i nordiska språk vid Uppsala universitet 2004. Han undervisar vid Göteborgs och Stockholms universitet och är också översättare.

FRÅGOR OCH SVAR

www.språknämnden.se www.spraknamnden.se

Jungfruben

I dag fick vi på vårt kontor ett brev från tidningen *Dagens Samhälle* innehållande en sprattelgubbe. På baksidan fanns instruktioner om hur gubben skulle monteras. Vi grubblade över vad *jungfruben* var för något. Sedan förstod vi att det ordet syftade på de medskickade provpåsklämmor som skulle fästa fast armar och ben. JUNGFRUBEN! Vad är det för ord att använda av en sådan tidning? Ett gubbsjukt ord som syftar på att små flickor ska sära på benen! Sexistiskt och osmakligt. Och detta ord används i dagens Sverige!

Johanna Kirudd
och Åsa Falck

Svar: *Jungfruben* för påsklämma eller påsnit är så etablerat att jag tror att en del inte reflekterar över benämningen. Och alla som använder det är inte gubbsjuka. Men visst är det i grunden sexistiskt. Nitarna har först benen ihop, men sedan tvingas de isär. Så associerar man till unga flickor vars oskuld skall tas. När man fått det förklarat, så tycker många att det inte är lika roligt längre utan ganska smaklöst.

Vi rekommenderar att man i stället säger *påsklämma* eller *påsnit*.

Birgitta Lindgren

Landvetters flygplats

Flygplatsen utanför Göteborg – är det Landvetters eller Göteborgs flygplats? Flygplatsen utanför Malmö – är det Malmös eller Sturups? Finns det över huvud taget någon ort som heter Sturup? *Landvetters flygplats* bör det heta – likaså *Sturup flygplats* etc. Jag anser mig ha lika stor rätt att reta mig på *Landvetters flygplats* som de som retar sig på *Bergshammars kyrka*.

Ragnvald Johannes,
Uppsala

Svar: Nej, vi håller inte med. Namntypen *Sturups flygplats* och *Landvetters flygplats* är precis densamma som i *Bergshammars kyrka*: ortnamn + beskrivande ord. Ortnamnet skall stå i genitiv och ha genitiv-s, såvida det inte slutar på vokal. (Det spelar ingen roll om det inte fanns någon ort Sturup innan flygplatsen byggdes.)

Visst kunde flygplatserna kallas *Malmös flygplats* *Stu-*

rup respektive *Göteborgs flygplats Landvetter*. Men det uppfattas nog mera som en beskrivning.

Birgitta Lindgren

Signering

När mötesprotokollet är klart att sändas till justerarna för underskrift – skall de förutom att skriva under på sista sidan även skriva sin signatur på varje sida av protokollet?

Nina Dakwar,
Svenska missionsrådet

Svar: Så gör man om man vill vara mycket noga.

Birgitta Lindgren

Varannanveckas-barn

Vid skilsmässa är det numera vanligt att föräldrarna tar hand om sitt barn turvis, till exempel så att barnet sköts en vecka i taget hos vardera föräldern. I Finland förekommer benämningen *vecka-vecka-barn* och *en-veckas-hem*. Barnet, som torde ha bara ett juridiskt hem, delar det med den ena föräldern. Vad skall jag kalla

FRÅGOR OCH SVAR

www.språknämnden.se www.spraknamnden.se

den föräldern? *Närvarande förälder?* Vad skall jag kalla den andra föräldern?

Marianne Lodman,
språkvårdare, Finland

Svar: Barn som bor hos sina föräldrar varannan vecka kallas ibland *varannanveck-*

En förälder som har avtalat umgänge med barnen kallas *umgängesförälder*.

as-barn, deras hem *varannanveckas-hem* och deras föräldrar *varannanveckas-förälder*. Man kan också använda de juridiskt gångbara uttrycken *boende-förälder* och *barn med växelvis boende* när föräldrarna har barnen ungefär halva tiden var, inte nödvändigtvis varannan vecka. Uttrycken *vecka-vecka-barn* och *enveckas-hem* är inte i bruk i Sverige.

En förälder som ensam har ansvaret för sitt barn kallas inte *närvarande förälder* utan *ensamstående förälder*. Den förälder som inte träffar sina barn kan kallas *frånvarande förälder*.

En förälder som har avtalat umgänge med barnen kallas *umgängesförälder*.

Rickard Domeij

Lågoddsare

Låga odds = hög sannolikhet att någon ska vinna (häst eller Carola), vilket innebär liten återbetalning på din insats. Höga odds = låg sannolikhet men med mycket god avkastning på ditt satsade belopp.

Men vad med *lågoddsare*? Det används ofta om någon som sannolikt inte kommer att vinna. Och på samma sätt verkar *högoddsare* användas om någon som sannolikt kommer att vinna. Det är väl inte rätt?

Sofie Runngren

Svar: I tidningsmaterial används *lågoddsare* helt korrekt om någon som har stor chans att vinna, och *högoddsare* om någon som har liten chans att vinna: "Fredspris till Bush – en högoddsare", "Wejryd lågoddsare inför ärkebiskopsvalet".

I annat material av informell karaktär ser man ibland att uttrycken används i motsatt betydelse precis

som du säger, vilket förstås beror på att man inte förstår vad odds är och att *låg-* och *hög-* leder tankarna till små respektive stora chanser att vinna.

Det är tveksamt om det är bra att använda *odds*, *lågoddsare* o.s.v. i andra sammanhang än spel, när man vet att orden ofta missförstås.

Rickard Domeij

Aspergers syndrom

Har en halvt söndertummad Svenska skrivregler men hittar inte paragrafen som stipulerar *Aspergers syndrom*, *Retts syndrom* mot *Asperger syndrom* respektive *Retts syndrom*.

Timo Järvinen,
Fenno Reklambyrå,
Göteborg

Svar: I punkt 98 behandlas stor och liten bokstav i sjukdomsnamn, däremot

På svenska heter det *Aspergers syndrom* och *Retts syndrom*.

FRÅGOR OCH SVAR

www.språknämnden.se www.spraknamnden.se

behandlas inte någonstans genitivformen. Vi har inte uppfattat att den har varit ifrågasatt. Men vi förstår nu att så är det. På webbplatsen för Svenska Läkaresällskapetets kommitté för medicinsk språkvård <www2.svls.se> kan man läsa att man i vissa internationella grupper har lanserat s-lös form. Men språkbruket vacklar till och med i dessa grupper. Och kommittén fastslår att det på svenska heter *Aspergers syndrom* och *Retts syndrom*.

Birgitta Lindgren

Styrdans

Jag hörde ett för mig nytt ord häromdagen. Mina döttrar i 20-årsåldern hade dansat *styrdans*. De sade att det var foxtrot och annat sådant där någon annan styr. Stämmer det?

Lena Boija

Svar: Ja, beskrivningen är korrekt. Det tycks vara en sammanfattande benämning för alla moderna danser där man håller i varandra. Vi hade faktiskt inte noterat ordet tidigare i vår databas, trots att det inte är särskilt nytt. Belägg finns redan från 1993, och det finns en

webbplats med adressen <www.styrdans.com>.

Ola Karlsson

Vad är en fördom?

Undrar lite över ordet *fördom*. I Nationalencyklopedin definieras det på följande sätt: "negativ attityd mot individer och företeelser vilken bygger på vissa lätt identifierbara egenskaper hos dessa utan att annan tillgänglig information blir beaktad."

Det är här tydligt att det handlar om en negativ attityd. Vilket är då motsatsordet, d.v.s. om jag t.ex. anställer en amerikan i mitt företag bara utifrån föreställningen att amerikaner är driftiga och arbetsvilliga? Vad har jag fallit offer för då?

Fredrik Lundgren, lärare

Svar: NE:s förklaring betonar lite väl mycket det negativa inslaget. Det är nog riktigt att *fördom* oftast avser en på förhand negativ inställning, men det behöver inte vara så. I NE:s ordbok – som tydligen i det här avseendet inte riktigt har samordnats med uppslagsverket – heter det i stället "sakligt ogrundad (men

spridd) uppfattning". Och i Svenska Akademiens ordbok talas om "förhandsomdöme, förutfattad mening ... inrotad falsk ... föreställning o.d."

Jag menar alltså att man mycket väl kan hysa en fördom, som leder till att man behandlar någon positivt. Vill man ändå vara på den säkra sidan, kanske man kan förtydliga med *positiv* eller något annat plusladdat ord: *positiv fördom*.

Claes Garlén

Ha gemensamt

Heter det "En viss rättframhet har de *gemensamt*" eller "En viss rättframhet har de *gemensamt*"?

Ragna Essén

Svar: Denna fråga hittar man inget utförligt svar på i grammatikor och ordböcker. Låt oss kalla satsdelen *gemensamt(t)* för X. Det är inte självklart om man skall se X som predikativ (predikatsfyllnad) eller adverbial. I det förra fallet hör det till objektet *rättframhet* och kongruensböjs efter det ordet, vilket innebär *gemensamt*. I det senare fallet hör det till

FRÅGOR OCH SVAR

www.språknämnden.se www.spraknamnden.se

predikatsverbet *har*, vilket innebär *gemensamt*. Vi anser att det sista alternativet är det naturligaste. Men *gemensam* kan inte anses fel.

Vid ändrad ordföljd eller vid andra exempel tycks predikativ ligga närmast till hands: "De har en viss rättframhet gemensam", "De har en sak gemensam". Fast naturligtvis är även här adverbial möjlig: "De har en viss rättframhet gemensamt", "De har en sak gemensamt". Gäller det konkreta ting, så verkar bara adverbial komma i fråga: "Sommarstugan har de gemensamt."

Birgitta Lindgren

Läsa en ljudbok

Jag har haft en diskussion med en vän om huruvida man säger att man *lyssnar* på, eller *läser* en ljudbok (bok inläst på kassett, cd eller annan ljudkälla).

Jonas Palm

Svar: Det vanliga är nog att man säger att man *lyssnar* på en ljudbok. Men i vissa sammanhang kan man säga *läsa* en ljudbok. Man kan svara ja på frågan om man har läst en viss bok som man

har lyssnat på som ljudbok. Då tänker man mera på att

Det vanliga är att man säger att man lyssnar på en ljudbok.

man har tagit till sig boken, och formen för detta – läsning med ögon (eller känsel om det är punkt-skrift) eller lyssning – är inte så viktig.

Birgitta Lindgren

Paralympiska spel

En av våra medarbetare ska tävla i "paralympics" som invigs i kväll i Turin. Men det svider i min språkkonsultsjäl att skriva så, trots att jag såg att Dagens Nyheter gjorde det i morse. Kan man skriva *paralympiska spelen*? Eller *paralympiaden*?

Ingrid Olsson, språkkonsult,
Post- och telestyrelsen

Svar: Det skall heta *paralympiska spel*. Det vore tänkbart med *paralympiad* också, men det verkar inte

var så vanligt. Vanligast är dock *Handikapp-OS*, vilket ju också är omedelbart begripligt. Vad som inte bör användas i svenska texter är det engelska *paralympics*.

Birgitta Lindgren

Webbjakt

Vi har fått en fråga om det finns en svensk motsvarighet till ordet *webbquest*. Mina egna utredningar visar tills vidare att det är det engelska ordet som används i svenskan och att det böjs med svenska ändelser. Vad säger ni?

Ylva Forsblom-Nyberg,
Svenska språkbyrån,
Helsingfors

Svar: Det engelska ordet *webbquest* förekommer mycket riktigt i svenska texter med böjningsmönstret *en webbquest, flera webbquestar*.

Ordet *quest* står för ett ofta intensivt och dramatiskt sökande efter eller en jakt på något, t.ex. guld eller svaret på en fråga. I Internetbase-rade datorspel av rollspelskaraktär kan spelarna få i uppdrag att utföra olika saker. Svenska spelare talar om "den här questen" och

FRÅGOR OCH SVAR

www.spraknamnden.se www.spraknamnden.se

kan tycka att det är roligare att "questa" än att slåss. Inslagen av problemlösande samarbete och lustfyllt lärande i de amerikanska datorspelen har inspirerat nytänkande svenska

Svenska spelare kan tycka att det är roligare att "questa" än att slåss.

pedagoger att utforma liknande uppgifter för rent pedagogiska ändamål. Det kan vara ett grupparbete i webbmiljö där deltagarna får i uppgift att undersöka ett ämne ur olika perspektiv utifrån en viss roll. På webbsidorna ges beskrivningar och tips som stöd för att lösa och utvärdera uppgiften. Den information som behövs för uppgiften hämtas huvudsakligen från andra webbsidor.

Att uttryck som *questen* och att *questa* förekommer i unga datorspelares jargong är en sak. Mer problematiskt är att lärare och andra tar efter så att uttrycken etableras i svenska utbild-

ningsinstitutioners skriftspråk. Ordet (*webb*)*quest* är olyckligt i svenskan, både vad gäller stavning och begriplighet. Det vore önskvärt att de som sysslar med detta också kunde fundera på en svensk benämning. Vi föreslår ordet *webbjakt*.

Rickard Domeij

Invandrarbutik

Får man skriva *invandrarbutiker*?

Lotta

Svar: Nej, man bör helst undvika det. För det första är det oklart om det syftar på livsmedlen eller personalen och ägarna. För det andra är det en mycket grov generalisering av produktutbudet i sådana butiker (och det är ju det och inte personalen/ägarna som är det relevanta). Behöver man en särskild benämning för en sådan butik, är det bättre att utgå från den etniska-matkulturella inriktningen. Tänk på kinesiska och asiatiska matbutiker: de brukar sällan kallas invandrarbutik. Hellre alltså *grekisk mataffär* och liknande benämningar.

Ola Karlsson

Drottning Sofias skor

Jag skriver texter till en utställningskatalog. Kan man i en rubrik skriva "Drottning Sofias skor, Sverige, 1860-tal"? Skorna är från 1860-talet, men Sofia blev först drottning 1873. På 1860-talet var hon hertigina.

Anne Marie Dahlberg

Svar: Jag kan inte se att det är något problem med "Drottning Sofias skor, Sverige, 1860-tal". Därmed har man inte påstått att personen i fråga var drottning på 1860-talet. Man säger bara att detta är skor som tillhör en person som är känd som drottning Sofia.

Man kan alltså också säga "Nobelpristagaren Eyvind Johnsons barndomshem, 1912."

Om man har gott om utrymme kan man ju skriva: "Skor, 1860-talet, tillhörande hertiginnan Sofia, sedermera drottning Sofia."

Birgitta Lindgren

Flera frågor finns i Frågelådan på vår webbplats.

Blev det lättare att stava efter 1906?

STAFFAN HELLBERG

I dag kan vi fira vad som kallas "Rättstavningsreformen 1906". Gjorde den det lättare att stava? Staffan Hellberg värderar reformen efter hundra år.

Det kungliga rättstavningscirkulär som nu fyller 100 år är ett kort dokument, som inte upptar mer än ungefär en och en halv sida. Det börjar stilfullt med "OSCAR, med Guds Nåde, Sveriges, Götas och Vendes Konung. Vår ynnest och nådiga benägenhet med Gud Allsmäktig!" och slutar inte bara med en majestätsplural (*Vi för jag*) utan också med den ålderdomliga *e*-ändelsen i verbets första person pluralis: "Hvilket Vi Eder till kännedom och efterrättelse härigenom meddele." Och så är det under-tecknat, inte av kung Oscar, som man väntar sig, utan av kronprinsen-regenten

Gustaf ("Under Hans Maj:ts Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro"). Naturligtvis följer cirkulärt självt inte nyheterna i cirkuläret utan skriver som synes t.ex. *hvilket*.

Vilka är då nyheterna? För det första åläggs skolorna att i fortsättningen följa sjunde upplagan (1900) av Svenska Akademiens ordlista. Detta var föga uppseendeväckande: hittills hade sjätte upplagan (1889) gällt, och sjunde upplagan var en mycket lätt moderniserad variant av den sjätte. Det enda konstiga var att det hade dröjt innan man påbjöd sjunde upplagan för skolorna, medan den hade gällt för ämbetsverken sedan 1902. För det andra påbjöd man ett par undantag till ordlistan:

"att *dt* för *t*-ljud ändras till *t* eller (enligt de i nämnda ordlista tillämpade

reglerna för konsonanttecknens dubbel-skrifning) *tt*;

att *f, fv* och *hv* för *v*-ljud ändras till *v* med bibehållande af grundformens *v* i böjningsformer framför *t* och *s* utom i ordet *haft*”

Nu skulle skolbarnen inte längre skriva *Huset är måladt* utan *Huset är målat*, de skulle inte skriva *rödt* utan *rött*, inte *skrifva*, *skref* utan *skriva*, *skrev*, inte *hvem* utan *vem*. Och det är dessa undantag som ger anledning att uppmärksamma 100-årsminnet. Det är enda gången som staten genomför en stavningsreform utan förankring i redan utgivna ordlistor. Bakgrunden är välkänd: folkskollärarna hade i årtionden, påhejade av några ledande språkvetare (som Adolf Noreen och J.A. Lundell), krävt en stavningsreform med ungefär det angivna innehållet. Och nu hade folkskollärarnas egen talesman, Fridtjuv Berg, blivit ecklesiastikminister och kunde genomföra reformen.

Måladt och rödt

Det här var inte de enda svårigheterna som skolbarnen och deras lärare brottades med i svenskans stavning, och man kan undra varför man så envist sköt in sig på just dessa. Vad det handlade om var principen om fonematisk stavning, d.v.s. att varje bokstav så långt möjligt motsvarade ett och samma betydelseskiljande ljud, och även om den dominerar i svenskan finns det gott om undantag. Men att skilja mellan supinum *målat* och perfekt particip neutrum *måladt* var förstas extremt svårt. August Bondeson har i ”Skollärare John Chronsoughs memoarer” (1897) med säker hand identifierat behärskandet av just den distinktionen som den färdig-

het som ger hans romanhjärte plats på folkskoleseminariet i Göteborg:

Men då jag efter profvets slut frågade min närmaste granne, Pettersson:

”Skref du kokadt med t eller dt?”

Så svarade han:

”Jag skref det med t.”

”Då har du dabbat dig,” sade jag.

”Ja,” sade han missmodig. ”Men skall mitt intagande på seminarium bero på ett dt, då är det för ynkeligt.”

Jag kunde ju ej förneka det meniskt rigtiga i denna hans anmärkning, men rätt måste ju i alla fall vara rätt. [...] Utaf de 90 inträdessökandena voro ju endast 30 godkända eller med andra ord så många, som det fans plats för. Bland dessa 30 uppräknades äfven jag, hvaröfver jag upprigtigt sagdt kände den högsta lycka. [...] Min vän Pettersson kom, trots sin bevekande inträdesansökan, att tillhöra de 60, som ej uppropades, hvarföre han ock var mycket olycklig.

Den delen av *dt*-reformen som gällde participen stötte inte heller på mycket motstånd. Svenska Akademien blev visserligen delvis överspelad genom 1906 års cirkulär, men den hade i förväg beretts tillfälle att yttra sig över reformförslagen. I sitt yttrande menade Akademien (företrädd av språkmännen K.F. Söderwall och Esaias Tegnér d.y.) att man borde invänta nästa upplaga av dess ordlista och att Akademien i den var beredd att införa en del av förslagen, bl.a. ändringen av participen av typen *måladt*. Däremot avstyrkte man ändring i neutrum av adjektiv av typen *rödt* och av supinum och particip av verb av typen *vändt* av *vända*. Argumentet var bestickande: man håller stavningen

Den nya stavningen i årtal

- 1869** Nordiskt rättstavningsmöte i Stockholm med målet att närma svenskan och danskan till varandra. (På den tiden användes danska som skriftspråk i Norge.)
- 1880- och 1890-talet** Många språkvetare och lärare krävde en ljudenligare stavning.
- 1889** 6 upplagan av Svenska Akademiens ordlista (SAOL) innehöll följande stavningsändringar:
- Bokstaven *e* ersatt av *ä* i vissa ord: *der* och *hjerta* blev *där* och *hjärta*.
 - Bokstaven *q* utbytt mot *k*: *quinna* blev *kvinna*.
 - Stavningen av k-ljudet ändrat i vissa ord: *magt* blev *makt*.
- 1889** SAOL 6 anbefalldes som norm i skolan.
- 1900** SAOL 7. Inga stora stavningsändringar.
- 1906** I ett kungligt cirkulär anbefalldes SAOL 7 som norm i skolan med följande undantag:
1. Stavningen av v-ljudet: *hvem*, *lif*, *lefva* skulle ändras till *vem*, *liv* och *leva*. (Undantag gjordes för *haft* av verbet *hava*.)
 2. Neutrum av ord som i grundform slutade på *-d*, *rödt* och *kalladt*, skulle ändras till *rött* och *kallat*.
- 1920-talet** Den nya stavningen infördes allmänt i tryckta skrifter.
- 1923** SAOL 8. Den nya v-stavningen genomförd. Stavningen *-dt* (*rödt*, *kalladt*) kvar som alternativ.
- 1950** – SAOL 9. Stavningen *-dt* hade helt och hållet tagits bort.

av ordstammen konstant och låter, med lite modernare terminologi, den fonematiska principen i det fallet vika för den morfematiska, det som man då kallade samhörighetslagen. Ingen ville just ändra *högt* till *hökt* eller *höckt* för att komma närmare uttalet. Och på det hela taget gäller den morfematiska principen för svenska ordstammar.

Akademien menade att samhörigheten i ordstammen hade psykologisk realitet: "Den som skrifver *rödt* har för afsikt att uttala stamformens *d* och tror sig göra det; det är därför som skriftecknet kommer i hans penna, fastän det icke når fram till hans tunga." För att se om det kan finnas någon psykologisk skillnad mellan den ena och den andra typen av *dt* har jag googlat på några av orden. Beläggen på *måladt*, *kokadt*, *hämtadt* o.s.v. verkar genomgående komma från gamla källor från tiden före stavningsreformen. Beläggsamlingen på *rödt* är oöverskådlig, men så långt ögat når är det bara gamla källor där också. Detsamma gäller det mera överskådliga *sprödt* (för *sprött*) där man annars kunde tänka sig att ett ovanligare ord skulle kunna ge en felstavning. Däremot hittar man faktiskt enstaka nutida belägg på supinum *vändt* för *vänt* och *händt* för *hänt*. Man kan alltså inte utesluta att Akademien hade en liten poäng med att skilja på *dt* och *dt*. Svenska språknämnden får då och då frågor som visar att en del språkbrukare tror att t.ex. *sprödt* kan vara rätt.

Men Svenska Akademiens argument hade redan genskjutits av två andra språkvetare, nordisterna och skolmännen Erik Brate och Eugène Schwartz, som hade i uppdrag att sammanställa läroverkens remissvar och inte försummade att lägga på sina egna argument. Det var minsann inte

så lätt att skilja på particip och adjektiv, påpekade dessa herrar; skulle man säga *ett bestämdt förfaringssätt måste bli bestämt*, därför att *bestämdt* var adjektiv och *bestämt* particip? Eller *ett barn blev anträffat barhuvadt* därför att *anträffat* var particip och *barhuvadt* adjektiv? Kanske träffade modersmålskonferensen på Katarina realskola i Stockholm mera huvudet på spiken när man påpekade att man inte vann någonting om *dt* inte avskaffades helt och hållet, utom i egennamn. För min del tror jag detta kan vara en psykologisk realitet: ett svenskt ord slutar inte på *dt* i skrift. Att avskaffa stavningen *högt* skulle inte ha samma psykologiska effekt, eftersom många andra ord slutar på *gt*. Vad som annars kan vara värt att notera är läroverkslärarnas rätt massiva uppslutning kring reformen ("en tidsvinst, hvilken skulle komma andra viktiga uppgifter för modersmålsundervisningen till godo"). Det var inte, som det ibland framställs, något som enbart engagerade folkskolans lärare.

Två andra författare eldade både före och efter reformen på med ytterligare ett argument. Det var den på sin tid bekanta "författarfirman" (så kallade de sig själva) I.A. Lyttkens och Fr. Wulff. Det var ett märkligt par. Lyttkens var docent i zoologi, hade varit folkskoleinspektör i Norrköping i 25 år och var vid tiden för stavningsreformen byråchef på ecklesiastikdepartementet. Wulff var professor i ny-europeisk lingvistik i Lund. Tillsammans gav de under flera årtionden före och efter sekelskiftet ut böcker och småskrifter i svensk fonetik och ortografi och hade ett klart känsligare öra för nyanser i det svenska uttalet än t.ex. sin store samtida Adolf Noreen. I fråga om *dt* påpekade de att det handlade om fullständig assimila-

tion: när *röd* blir *rött* i neutrum så finns det bara ett långt /t/ i slutet. När *hög* (i uttalet) blir *höckt* i neutrum så är det fråga om en partiell assimilation, /g/ blir /k/ under påverkan från /t/ men det går inte upp i *t*-et. Och så påvisade de att man redan tecknade långt /t/ i böjningsformer med *tt* fastän det skilde sig från hur stammen annars tecknades: *get* : *getter*, *nöt* : *nötter*, *foot* : *fötter*.

Just den här punkten gick det prestige i för Akademien. I ordlistans åttonde upplaga 1923 höll man fast vid former som *rödt*, *godt* som möjliga stavningar, och det innebär att man formellt inte gav upp motståndet förrän i och med nionde upplagan 1950, när dessa former sedan länge var antikverade. Hade Akademien rätt i sak? Man skulle kunna svara: hade inte svenskan trasslat till det för sig på 1800-talet genom att införa stavningar som *måladt*, så hade saken kunnat diskuteras. (På 1700-talet skrev man nämligen oftast *rödt* men oftast *målat*.) Men skulle man nu avskaffa typen *måladt*, och det var nästan nödvändigt, så fick nog typen *rödt* stryka med också, däri hade lärarna på Katarina realskola rätt.

Haf och hafva

Den andra hälften av reformen sönderföll ännu tydligare än den första i två delar: en om *f* och *fv* och en om *hv*. Stavningar som *skrifva*, *skref* handlade inte om någon samhörighetslag och återspeglade heller inget gammalt uttal. Bakom låg önskan om en vacker skriftbild i de medeltida handskrifterna. Kanske var det också motoriskt lättare att skriva så? En och annan

av oss har väl någon gång önskat den gamla skriftbilden *hufvud* tillbaka när handen har försökt skriva *huvud* och gått vilse i de likartade bågarna. I vilket fall som helst var det å ena sidan rätt enkla regler som angav när *v*-ljudet skulle skrivas *v*, *fv* eller *f*. Å andra sidan var det onödiga regler. Akademien invände inte heller. Tvärtom påpekade den att reformen borde ha större räckvidd än i det föreliggande förslaget och påverkade cirkulärets

slutliga utformning i det stycket. Cirkulärets formulering ”med bibehållande af grundformens *v* i böjningsformer framför *t* och *s*” kan verka överflödig om man inte vet bakgrunden. Man hade nämligen tänkt sig att stava om ett adjektiv som *kvast* till *kvav* men behålla *f*-et i neutrum *kvast* eftersom här ”*v*-ljudet öfvergått till *f*”. Akademien kunde ha återopat den morfematiska

principen (samhörighetslagen): stammen borde sluta på *v* i alla ordformer. Men det gjorde man inte och behövde inte heller. Det räckte att konstatera att det andra *v*-et i *kvavt* (som det alltså kom att stavas) inte är ett /f/, i alla fall inte i tydligt uttal. Det är ett tonlöst /v/. Med en modernare terminologi kan det beskrivas som att *v*-et förlorar sin stämbandston under påverkan av det följande *t*-et men det är fortfarande lenis, d.v.s. det har ett ”mjukare” uttal än ett riktigt /f/ (som är fortis). Här som ofta annars var det Lyttkens och Wulff som hade gjort den noggrannaste utredningen och som i sina fortsatta utläggningar också påminde om den morfematiska principen.

En googling på *kvast* visar att det fone-

Bakom *skrivfa*,
skref låg önskan
om en vacker
skriftbild.

tiska mellanting mellan /v/ och /f/ som förekommer framför ändelsens *t* inte alldeles sällan stavas *f* i mera tillfälliga texter. Av 263 belägg är de flesta nutida: detta står förstås mot ungefär 17 300 belägg på det anbefallda *kvavt*.

Det blev en del diskussion om var gränsen gick mellan böjning och avledning. Skulle ordningstalen *elfte* och *tolfte* betraktas som avledningar av *elva* och *tolv* och stavas med *f* eller som böjningar och stavas *elvte*, *tolvte*? Beslutet blev alltså att betrakta dem som avledningar, men bakom detta beslut kan ha legat en omedveten kunskap om att det faktiskt är ett riktigt fortis-*f* som hörs i dessa ordningstal. På samma sätt är det i andra avledningar: *skrift* innehåller t.ex. ett /f/, inte ett tonlöst /v/, fastän det är avlett av *skriva*.

Vi ser att *skrift* också har förkortad vokal i förhållande till *skriva*. Nu hade man ibland förkortad vokal också i böjningsformer. Ordet *hav* har långt /a/, men i uttrycket *till havs* har vi kort /a/, och likaså i sammansättningar som *havsvik*. Och sådana fall blir också *v*-et ett rent /f/. Skulle man då behålla de gamla stavningarna *till hafs*, *hafsvik*? Här tog man det förnuftiga beslutet att ändra till *v*, eftersom samma böjningsform också uppträdde med lång vokal och tonlöst /v/ som i *ett havs dunkla outgrundlighet* (ett exempel hämtat från Google). Återigen kunde därtill den morfematiska principen åberopas.

Att *elfte*, *tolfte* innehåller rent /f/ hindrar inte att somliga tillämpar den morfematiska principen, och man finner en del belägg på *elvte*, *tolvte* när man googlar.

Någon *hafsvik* finner man däremot inte. Den preliminära slutsatsen är att det var sunt att tillämpa den morfematiska principen och att man möjligen kunde gått längre. Det finns emellertid ett intressant fall kvar att skärskåda. I cirkuläret görs undantag för ordet *haft*. Det ansågs vara "en isolerad böjningsform". För hundra år sedan var den strängt taget inte så isolerad: infinitiven *hava* (äldre *hafva*) levde fortfarande ett friskt liv i skriftspråket, och presensformen *haver* (äldre *hafver*) var inte helt sällsynt. Vad som var oomtvistligt var att vokalförkortningen var obligatorisk och därmed också det rena *f*-et. I dag är supinumformen *haft* betydligt mer isolerad. Men det finns ett sällsynt perfekt particip *havd*, mest i sammansättningar som *innehavd* och *medhavd*. Svenska Akademiens ordlista anger ännu i sin senaste upplaga (2006) stavningarna *havd*, *haft*, *havda* för participets böjningsformer. Man ansluter alltså neutrumformen av participet till supinumformens stavning, inte till de andra formerna av participet. Hur efterlevs detta?

Jag har googlat på *medhaft* och fått 106 träffar, varav 29 på supinumformen (där alltså *f*-stavningen är självklar). Mot detta står ungefär 1 020 träffar på *medhavt* (den vanligaste frasen är nog *medhavt kaffe*). Den spontana stavningen följer alltså inte Akademien utan väljer *v* med förkrossande majoritet. (Svenska språknämnden anger också *v*-stavning här.) En förklaring kan vara att den morfematiska principen gäller internt inom participet. Jag vill gärna lägga till ytterligare en. Det näst

Det dröjde in på 1920-talet innan de nya stavningarna var allmänt genomförda.

sista fonemet i neutrumformen *medhavt* är inte ett /f/ utan återigen tonlöst /v/, som är lenis. Vokalen är kort redan i *havd* och förkortas alltså inte i *havt*: ett tonlöst /v/ är alltså precis vad vi ska vänta oss.

Hvem och hvilat

Den sista fjärdedelen av reformen gällde att ändra *hv* till *v*. Den frågan gled Akademien undan i sitt remissvar. I ordlistans nästa upplaga (8 uppl. 1923) hade man ändrat enligt reformen på denna punkt. Det är lite märkligt att just den delen väckte så lite diskussion. Det fanns nystavare som ville avskaffa alla stumma tecken och skriva t.ex. *j* för *hj* och *lj*. Flera av dem tillämpade länge detta i sina egna texter. ”I förra fallet kvarstår judet”, skriver t.ex. Lyttkens och Wulff om den tidigare nämnda partiella assimilationen. En sådan reform hade varit konsekvent. Det var knappast vare sig svårare eller lättare för skolbarnen att lära sig att *hvila* skrevs med *hv* men inte *vinter* än att *hjälpa* skrevs med *hj* men inte *jägare*. Den förklaring jag kan se är att man ändå var inne och petade i *v*-ljudet för att avskaffa stavningarna med *f* och *fv*. En särskild vinst var kanske att några vanliga pronomen och adverb blev ljudenligt, eller mera ljudenligt, stavade: *vem, vad, vilken, varandra, var, vart, varför* etc. Men riktigt vanliga ord lär man sig å andra sidan ofta som ordbilder. Och en särskild förlust var att de nordiska språken blev varandra mera olika på just den här punkten. Sett över svenskans ortografi som helhet var *hv*-reformen en reform man kunde ha eller mista.

Som Carl Ivar Stähle har utrett gick det in på 1920-talet innan de nya stavningarna var allmänt genomförda. Men därefter var de gamla varianterna helt för-

svunna utom i privatkorrespondens. För sentida svenskar har väl särskilt den gamla *v*-stavningen blivit själva symbolen för gammalstavning eller t.o.m. det enda man vet om äldre ortografi. Man genomförde reformer av ungefär samma storleksordning i slutet av 1800-talet, men om detta verkar inte finnas samma medvetenhet. Inte minst ändrades en hel del *e* till *ä* för att bättre svara mot uttalet, så att *jern, hjerta* blev *järn, hjärta*. Någon riktig reda blev det den gången ändå inte eftersom det i alla fall blev många *e*-stavningar kvar, t.ex. *efter, fem*. Och sedan kort /e/ och kort /ä/ under 1900-talet sammanfallit i flertalet svenskars tal framstår bokstaven *e* som en helt normal beteckning för kort *ä*-ljud. Särskilt för det korta *ä*-ljudet var det kanske en olycka med fler stavningar med det internationellt föga gångbara *ä*-et. En av våra större städer har ju ändrat tillbaka till den gamla stavningen *Helsingborg*. I jämförelse med bytet av *e* mot *ä* framstår stavningsreformen 1906 som rätt lyckad. ■

LITTERATUR

- Hellberg, Staffan 1974: *Graphonomic rules in phonology. Studies in the expression component of Swedish*. (Nordistica gothoburgensia. 7.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Stähle, Carl Ivar 1969: Det nordiska rättstavningsmötet 1869 och hundra års svensk rättstavning. *Språkvård*. 1969:4. S. 2–12. [Även i *Språk i Norden 1970*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård nr 43.]
- Lyttkens, I.A. & Wulff, F.A., utg. 1910: *Rättskrivningsreformen av år 1906*. Lund: Gleerups.

Staffan Hellberg är professor i nordiska språk vid Stockholms universitet. Han medverkade senast i Språkvård 2000/4 med ett debattinlägg om talspråksgrammatik.

Inte alltid lätt, men bra ändå

Språkvård har frågat några personer om vad de tycker om den svenska stavningen. Några vill ändra, andra tycker att det är bra som det är.

det och läser det. Sj-ljud är också ganska svåra. Det är så många olika bokstäver. Men ofta blir det rätt för jag läser mycket.

Sofia Hadenius, 10 år

Jag tycker man ska stava rätt. Om man inte stavar rätt så förstår kanske inte den som läser och så kanske den som läser blir arg. Särskilt om man är gammal. Vad som är rätt står i ordboken, och den som skrivit ordboken har läst andra ordböcker för att ta reda på hur det ska vara. Och allt är mycket gammalt. Men det är ingen lag som bestämmer hur man ska stava för man får inte böter om man gör fel. Så man kan skriva som man vill.

Lite kanske man kan ändra och skriva *ock* och *dom*, så blir det lättare att stava. Men det blir jobbigt för alla som redan lärt sig och som måste lära om. Man ska nog skriva som alla andra gör även om det är lite svårt att lära sig.

Det man kan är lätt och det man inte kan är lite svårare. Det är svårast att veta när det ska vara två bokstäver eller bara en, särskilt i slutet av ord. Men man ser ofta hur det ska vara när man skriver or-

Som finsktalande känner jag mig ibland imponerad av att det faktiskt skrivs så mycket på svenska – rätt stavat! Svenskans stavning är ju så krånglig.

Varför skriver svenskarna *potta* och inte *påtta*? Varför *sen* men *scen*? Ett argument är att man annars inte ser någon skillnad. Men skillnaden hörs inte heller, och ingen tar fel! Varför gör de inte som finnarna (i regel) gör: låter en bokstav motsvara ett ljud?

Titta bara på sj-ljudet: *sjuda*, *sked*, *skjuta*, *sback*. Varför skriver svenskarna inte *š* som i finskan: *šuda*, *šed*, *šuta* och *šack*? Tj-ljudet skrivs också olika: *kära*, *tjära*, *kjol*, *tjeck*, *check*.

När jag i min ungdom hade jag *kärat* (*tjärat*?) ner mig i en svensk skrev jag till hans föräldrar ett kort med en önskan om en *gud jul* (för att i finskan uttalas *u* som *o* och *o* som *å*). Jag skrev dock inte *hjul*. Numera tar jag *hjälp* (*jälp*, *jelp*) av ramsan

i Järna äter man gärna hjärna med järn-gafflar.

Jör järna något för att jelpa oss med stavningen!

Hannele Ennab

Den kanske mest angelägna stavningsreformen med tanke på elever i ungdomsskolan torde vara att få en mer enhetlig stavning av sj-ljudet. Detta har många lärare och elever drömt om – länge! Varför ska *stjärna* och *sjunga* stavas olika? Önskvärda reformer, men för eleverna av mindre betydelse, är trippelkonsonanter som i *gruppspsykologi* eller att se över detta med liten och stor bokstav. *Stockholmare* eller *stockholmare*? *Arbogabor* eller *arbogabor*? Vad är vedertaget och vad är tillfälligt? Avslutningsvis skulle svenska språket kunna inspireras av sina nordiska grannar och kunna ersätta *ck* med *kk*. Det vore väl *käkkt*!

Erik Lidbaum, svensklärare

Om en stavningsreform vore möjlig, skulle det som ligger närmast till hands att ändra på vara stavningen av sj- och tj-ljuden. Sj-ljudets cirka fyrtio olika stavningar skulle då kunna reduceras till en. Men vore det möjligt? Efter att ha tagit del av 1800- och 1900-talens stavningsdebatter önskar jag ingen mänsklighet att gå in i sådana strider ännu en gång, även om de innehöll många roande och mustiga uttalanden. Den här formen av ändringar upprör många känslor. Jag bedömer det med andra ord som helt otänkbart och dessutom onödigt. Det är inte på den här nivån i skrivandet som problemen ligger inom exempelvis skolverksamheten. Är det viktigt i livet att kunna kom-

municera genom skriften, så lär man sig att stava rätt. Ett exempel är små barn som kan inleda sin skrivarbana med att helt korrekt kunna skriva de mest märkliga namn på leksaker de önskar sig. Ett annat är barn och ungdomar som chattar och skriver både snabbt och rätt. Hur man skapar skrivsituationer som motiverar eleverna att skriva rätt är en pedagogisk uppgift för skolan att ansvara för.

*Caroline Liberg,
professor och läs- och skrivforskare*

I nemot ett halvt sekel efter Fridtjov Bergs stavningsändring skrev min gymnasielärare i kemi "hvit fällning" på tavlan. Och när ett sekel har gått skriver danskarna fortfarande "hvid". Den stavning man en gång har tillägnat sig sitter djupt.

Skulle det vara bättre att skriva "Dänn stavning mann enn gång har tillägnat säjj sitter jupt"? Eller gå över till "bucker" och "södra Götaland" för att många säger så?

Jag har i olika sammanhang hävdatt att vi inte skall ändra på den stavning vi nu förfogar över. Den är resultatet av ett intensivt arbete under de senaste århundradena och utgör en tillgång av enormt kulturellt och ekonomiskt värde. I själva verket ligger de tidigaste dokumenterade stavningsförsöken på nuvarande svensk jord inte så långt från tvåtusen år tillbaka.

Vad vi bör göra är att lägga ner stor energi på att anpassa nya ords stavning – liksom uttal, böjning och (ord)bildning – till svenska språkets struktur. Vi skall inte *tapa utan tejpa!*

*Sture Allén,
Svenska Akademien*

Tajmad stavning i SAOL

MARTIN GELLERSTAM

I april utkom den 13:e upplagan av Svenska Akademiens ordlista. 1906 års stavning fungerar i stort sett fortfarande. I ordlistan har i normerande syfte genom åren förts fram försvenskade stavningar. Ibland accepteras de av språkbrukarna, ibland inte. Redaktören Martin Gellerstam går igenom vad som hänt tidigare och vad som har hänt i den nya upplagan.

En tydlig tendens när det gäller införande av nya lånord är att orden allt mer introduceras med sin ursprungliga stavning. Försöken att i Svenska Akademiens ordlista införa stavningar som är mer handfast anpassade till svenskan har inte alltid varit särskilt framgångsrika i språkbruket. Exempel på omstavningar som funnits i SAOL men dragits tillbaka är *jass* (SAOL 9, 10) och *klaun* (SAOL 8), *vaksin* (SAOL 9, 10), *winersnitsel* (SAOL 9) och *jos* (SAOL 10, 11). Tittar man på de franska lånorden

med *ou*, så har inte ens tidiga lånord alltid följt de regler som akademiledamoten Leopold lade fram 1801 och som här föreskrev *u*. Vi skriver visserligen fortfarande *bukett*, *kurage*, *furnera*, men i en del fall har dubletter med *ou* införts, och i många fall har den skrivningen efterhand blivit allena rådande. *Bulevard* och *suvenir* var den enda stavning som angavs i SAOL 7 och 8, liksom *nugat*, som kom först i SAOL 8. I SAOL 9 infördes som alternativa stavningar *boulevard* och *suvenir*, vilket stämde bättre med uttalet. Stavningen *nugat* fanns kvar i SAOL 10, men är sedan dess borta. *Bulevard* och *suvenir* står som "även"-form (d.v.s. inte jämfällt alternativ) i SAOL 11, men sedan lyfts de bort. Detta hindrar inte att det fortfarande finns fall som går den andra vägen och blir mer svenska. I SAOL 13 överges *clairobscur* och *clairvoyance*, som funnits med som alternativformer sedan SAOL 9 för de försvenskade formerna *klärobkskyr* och *klärvoajans*

Ser man enbart på ändringar i SAOL 13 så är det främst behandlingen av de

engelska orden som påverkas. Den allmänna trenden är densamma som hos andra lånord, d.v.s. att ordens form i engelskan i allmänhet kvarstår – vi skriver fortfarande *know-how* i stället för ett mer uttalsenligt *nobau*. Men i vissa fall blir brottet mot svensk struktur så stort att man måste anpassa ordet. Det gäller engelska ord som slutar på stumt *e* och med diftong i stammen, t.ex. *tape*. Avledningar blir särskilt omöjliga till dessa ord: **tapea*, **tapa*. Däremot går *tejp* bra att hantera i samhöriga former: *tejper*, *tejpa*. Detsamma gäller de lite nyare orden: *date*, *fake*, *skate*, *time*; verben till dessa kan inte stavas **data/*datea*, **faka/*fakea*, **tima/*timea* utan det måste bli *dejta*, *fejka*, *skejta* och *tajma*. Dessa försvenskade former finns i SAOL13. En kvarstående osäkerhet gäller om dessa ord också i andra former ska få samma vokalförändring: ska det heta *skejboard* eller *skateboard* (engelska sammansättningar är svårare att anpassa på grund av ”mängden” engelska i orden)? I detta fallet finns bägge formerna.

I linje med de försvenskade stavningsformerna ligger också valet av *-ning* i stället för *-ing* i inlånade ord: Till *coachning*, *dumpning* och *mobbning* ges inga alternativ; *rankning* blir huvudform i stället för *ranking*. Den varierande stavningen av ordet *timing* el. *tajming* i SAOL 12 har nu blivit lite mer svensk och bara fått varianterna *tajmning* el. *tajming*.

Engelska ord med kort rotstavelse (t.ex. *shop*) har länge varit en stötsten när det gäller anpassning till svenskan. I dag har vi det ovanliga läget att en hel del gamla ord som funnits i svenskan ett halvt sekel fortfarande inte har kunnat anpassas till svensk stavelsestruktur (*bag*, *hit*, *pop*, *pub*, *shop*), medan andra senare ord snabbt har kunnat få svensk stavning (*flopp*,

webb). I SAOL 13 har flera av de tidigare motspänstiga orden fått dubblerade konsonanter i böjningsformer (*chippet*, *hitten*, *shoppen* o.s.v.) men tills vidare oförändrad grundform. Denna stavning stöds av bruket och förstärks av att det finns svenska ord som uppför sig så här, nämligen de som slutar på *-m*, t.ex. *rum* – *rummet*.

En principiell förändring i SAOL 13 – som länge drivits av svenska språkvårdsföreträdare och också fått genomslag i bruket – är skrivning med gemener av initialförkortningar, alltså ord som *cd*, *pc*, *pm*, *tv* o.s.v. I vissa vetenskapliga sammanhang (som är starkt påverkade av engelskt språkbruk) är fortfarande sådana förkortningar vanligast i versal form (t.ex. *DNA*) och i en del fall ges detta som ett alternativ i SAOL 13. Tidigare infördes många (särskilt utländska) initialförkortningar med versaler (t.ex. *AIDS*) men nu går utvecklingen snabbt mot en skriftbild med små bokstäver. Sjukdomen *sars* dök snabbt upp och försvann igen men finns i SAOL 13 i just den formen. Andra exempel på initialförkortningar i SAOL 13 som antingen helt eller alternativt fått gemen form är *adb*, *cp*, *cv*, *dna*, *id*, *it*, *mbl*, *ms*, *pm*, *pr*. ■

SAKUPPLYSNING

Utgivningsår för Svenska Akademiens ordlista: SAOL 7 (1900), SAOL 8 (1923), SAOL 9 (1950), SAOL 10 (1973), SAOL 11 (1986), SAOL 12 (1998), SAOL 13 (2006).

Martin Gellerstam är docent i svenska vid Göteborgs universitet och redaktör för Svenska Akademiens ordlista sedan 11 upplagan. Han medverkade senast i Språkvård i nummer 2002/3 med ”Jeepar och ordmonopol i EU”.

Tillåt *tilllåt!*

BIRGITTA LINDGREN

Svenska stavningsregler är stabila och bör så förbli. Men man kan tänka sig några regelförändringar av systematiskt slag som vore både önskvärda och genomförbara. Hur är det med konsonantstrykningsregeln i sammansättningar? Språknämndens Birgitta Lindgren har ett förslag.

Alla goda ting är tre heter det. Men det verkar man inte tycka när tretalet skulle utgöras av tre likadana konsonanttecken. Varför är det så egentligen?

Vi har lärt oss att en sammansättning av *damm + moln* och *till + låta* skall skrivas med högst två *m* respektive *l* om orden skrivs ihop, medan man sätter ut alla tre konsonanttecknen om orden avstavas i sin huvudfog. Alla som redigerat texter har säkert någon gång suckat över att manuellt behöva gå in och rätta genom att ta bort ett tecken när ett tidigare avstavat ord skall skrivas ihop och sätta dit ett när ett tidigare hopskrivet ord skall avstavas.

Att hantera det här med tre likadana konsonanttecken är inte det första vi tänker på när vi talar om svårigheter i svensk

stavning. Men vi gör ibland fel när vi skriver. Det blir ganska lätt *dammmoln* och *tilllåta* eller vid avstavning med dator *dam-moln* och *till-åta* eller *til-låta*. Naturligtvis skriver vi rätt i de absolut flesta fall. Men ändå, fel blir det då och då. Just nu hittar jag drygt 200 fall med trippel-*l* i olika former av *tilllåta* via sökmotorn Google och väl över 300 fall i Språkbanken. Visst kan det tyckas som små tal jämfört med de rättstavade fallen, men inte helt ointressanta. Svenska språknämnden får då och då frågor som visar att språkbrukarna känner en viss osäkerhet i den här saken. Osäkerheten gäller t.o.m. när *ck* och *k* möts, som i *tackkort*. Skall det verkligen vara två *k*, undrar man.

En annan svårighet som den här regeln åstadkommer är vid sökning i ordbok. Söker man efter *tillit* i en ordbok, så är det lätt gjort att man letar efter det mellan *tillkännage* och *tillmäle*, eftersom man vet att det är en sammansättning av *till* och *lit*. Men när orden står i strikt alfabetisk ordning, kommer *tillit* mellan *tillhöra* och *tilljämning*. I tidigare upplagor av Svenska Akademiens ordlista listades sammansättningar under det ord som utgjorde

förled, och det var bara efterlederna som skrevs ut. Under *topp* hittade man då en lång lista inledd med *-aktuell*, och längre ned mellan *-nummer* och *-rankad* kommer *-placering*, *-politiker*, *-prestation*, *-punkt*. I den senaste upplagan kommer *topplacering* mellan *toppkurs* och *topplag* o.s.v.

En van datorskribent vet att man skall

vänta med att avstava in i det sista. Till slut måste man ändå göra avstavningarna för att se hur texten kommer att se ut i slutligt (tryckfärdigt) skick. Hur noga man än har varit blir det sedan ändå små ändringar, ett ord eller en bokstav skall bort här, ett ord eller en bokstav skall in där. Och då blir det ofta ett annat radfall, vilket kan innebära att en avstavning för-

Grundregler för svenskt stavning

1. Stavningen utgår från hur orden uttalas. Det är grundregeln.
2. Kort vokal följt av ett konsonantljud i betonad stavelse anges med dubbeltecknad konsonant: *hall*. (K-ljudet dubbeltecknas med *ck*: *backa*.) Lång vokal följt av ett konsonantljud i betonad stavelse anges med enkeltecknad konsonant: *hal*.
3. Tre likadana konsonanter reduceras till två: *till+låta* skrivs *tilllåta*. Vid avstavning skall dock den tredje konsonanten sättas ut: *till-låta*.
4. Samhöriga ord stavas ofta så att man ser att de hör ihop: *tryggt* stavas med *gg* för att det hör ihop med *trygg*, trots att det uttalas precis som *tryckt*, alltså med /k/. Likaså skriver man *gott* (med å-ljud) för att det hör ihop med *god* (med o-ljud). Man skriver *kasst* för att det hör ihop med *kass* men *kast* för att det hör ihop med *kasta*.
5. Specialregler för m- och n-ljud.
 - a. m dubbeltecknas som slutljud bara i tre ord: *damm*, *lamm* och *ramm*.
 - b. n dubbeltecknas inte i en del vanliga ord: *en* (räkneord och pronomen), *han*, *man*, *kan*.
- c. *damning*, *lamning*, *ramning*, *dimrar* (till *dimmer*), *skäms* (av *skämmas*).
- d. *stämd*, *stämt* (av *stämman*), *grant* (av *grann*), *känd* (av *känna*).
6. Vissa äldre stavningar behålls. Orden *göra*, *kött*, *sköta* uttalades tidigare som de stavas med /g/, /k/, /sk/. I dag uttalas de med respektive /j/, tj-ljud och sj-ljud. Tidigare uttalades *l* och *h* i *ljuv* och *hjälp*. I dag uttalas fortfarande *d* i *djup* i finlandssvenska men inte i sverigesvenska. Stavningarna kan också visa att ord hör ihop (regel 4), t.ex. *ljus* med *lysa*, *skjuta* med *skott*. Bevarad äldre stavning kan också visa att ord som uttalas lika är olika ord: *gjord*, *hjord*, *jord*. Att å-ljudet ofta stavas med o (*lova*, *komma*) hänger ihop med en komplicerad äldre ljudutveckling.
7. Lånord kan få behålla sin ursprungliga stavning: *geni* (g uttalas med sj-ljud), *garage* (e är stumt och g uttalas med sj-ljud), *jeep* (ee uttalas som i), *aids* (ai uttalas /ej/).

svinner och en annan tillkommer. Inte så sällan drabbar det ord av den här typen.

Historik

Har det alltid funnits ett ”förbud” mot trippelskrivning av konsonanttecken, eller har det tillkommit genom något påbud? I de diskussioner som föregick rättstavningsreformen 1906 har jag inte hittat ett ord om detta. Drygt hundra år tidigare, 1801, utgav Leopold på Svenska Akademiens uppdrag sin avhandling om det svenska stavsättet. Den kom att bilda normen för svensk stavning framöver. Leopold utreder frågan om dubbel- och enkelteckning av konsonanterna utförligt. Han förordar i stort sett konsekvens och menar exempelvis att *natt*, *hatt* och *upp* som förled i sammansättning givetvis måste ha kvar sin dubbelteckning. Men så lägger han till i en not (s. 62): ”Det förstås av sig sjelf, att när tre consonanter af samma slag skulle derigenom sammanstöta, måste den ena utelemnas, således skrives icke *tilllika*, *missämja*, *lättrogen*, utan *tillika*, *missämja*, *lättrogen*.” Varför detta skulle ”förstås av sig sjelf” går han inte vidare in på. Och så vitt jag förstår har inte förbudet mot trippelskrivning av konsonanttecken motiverats av någon annan heller. I ”Svensk språklära” av Fryxell (1824) nämns det också som en självklarhet. Han skriver (s. 5): ”Om efter sammansättningen en bokstaf skulle skrivas tredubbel, nyttjas den blott dubbel.” Han har dock otur med exemplifieringen i trycket. Ordet *tilläta* hamnar i avstavningsläge i boken. Där står nu *Til* på ena raden och *läta* på andra, därtill utan bindestreck. Säkerligen satte det myror i huvudet på en och annan skolelev. (Observera att *till* stavades med dubbelkonsonant då som nu.) Liknande otur drabbade

Svenska Akademiens ”Svensk språklära” (1856). Där står (s. 64) ”Men om derigenom tre konsonanter af samma slag skulle sammanstöta, så utelemnas den ena. Således skrives man ej ...” och så kommer tre ord som skrivs med trippelkonsonant, men det sista hamnar i slutet av raden och blir korrekt avdelat *skepp-pund*.

Visst är det lite märkligt att alla bara tar regeln för given! Men som Ulf Teleman påpekar i kapitlet om stavningens standardisering i sin bok om svensk språkvårds och språkpolitikens historia, *Åra, rikedom, reda* (2002), så finns det också andra principiellt intressanta frågor som aldrig retts ut i grunden. Han konstaterar bl.a. att konsonantfördubbling som tecken på kort vokal i stället för vokalfördubbling som tecken på lång vokal troligen går tillbaka på latinet, där konsonantfördubbling förekommer mellan vokaler.

Hade vi haft dubbelskrivning av vokaltecknet som tecken på vokallängd skulle konsonanten aldrig behövt dubbeltecknas. (Konsonantlängden är nämligen vanligtvis svårare att urskilja än vokallängden.) Vi skulle ha skrivit *maat* och *mat* samt *siil* och *sil* i stället för *mat* och *matt* respektive *sil* och *sill*; om två lika konsonanttecken då skulle stå intill varandra, skulle man omedelbart förstå att det var en sammansättning, där det första hör till förleden och det andra till efterleden.

Andra språk

Även i norskan avvisas trippelskrivning av konsonanttecken. Där skriver man visserligen *til*, så *til + late* blir inget problem. Men *opp + pakning* skrivs *oppakning* och *buss + sjåfør* skrivs *bussjåfør*. Enligt ordböcker och skrivregelsamlingar kan man också skriva sådana ord med bindestreck, och då bibehålls förstås alla konsonante-

rna: *buss-sjåför*. (Så kan man göra i svenskan också, men det brukar inte tas upp som alternativ i ordböcker.)

I danskan däremot finns inget förbud mot trippelskrivning. Fast där blir fallen inte så många, eftersom det inte är många danska ord som slutar på dubbeltecknad konsonant. Man skriver exempelvis *til, op*. Om förleden utgår från ord som *tygge* ('tugga'), så bibehålls slutvokalen, så *tygge + gummi* blir *tyggegummi* (i motsats till svenska *tuggummi* av *tugga + gummi*). Men *stresssituation* är helt korrekt (eller med bindestreck *stress-situation*) i danskan. Nederländskan liknar strukturellt danskan i detta avseende, så där uppstår knappast heller problemet. Men när det uppstår så är trippelkonsonant rätt: *stresssituatie* skall det vara.

Även i färöiskan, isländskan och tyskan tillåts trippelskrivning, och där kan fallen bli många. I isländskan skriver man *fullljós* (av *full + ljós*) 'helt ljus, helt klar', *krosssaumur* (av *kross + saumur*) 'korsstygn' och i färöiskan skrivs motsvarande ord *fullljósur* och *krossstingur*.

I tyskan var reglerna här förut mer komplicerade. De har ändrats i och med den senaste rättstavningsreformen. Tidigare skulle man slopa ett av tre likadana konsonanttecken om ett vokaltecken följde. Man skulle skriva *S c h i f f a h r t* ('skeppsfart') och *Brennessel*

gädddrag
krydddoft
strafffri
ägggula
stoppplikt
glassstrut
misssköta
etttiden

('brännässla'). Om det däremot följde en annan konsonant gick det bra med trippelskrivning: *Pappplakat* ('papplakat'), *fetttriefend* ('fetttdrypande'). Om man skrev *ss* i stället för *ß*, så gick det också fint med tre *s* i rad, även före vokaltecken: *Kongressstadt, Fusssohle*. Numera får man inte ha *ß* efter kort vokal, så man måste skriva *Kongressstadt, Fusssohle*. Det innebär att fallen med *sss* blivit fler. Och numera skall man ha trippelskrivning även före vokal, så nu skall det vara *Schiffahrt* och *Brennessel*.

Det är alltså svenskan och norskan som avviker.

Genuint svenska ord slutar inte på dubbelt vokaltecken. Men vi har lånat in sådana ord, t.ex. *frisbee, trainee, yankee, zoo*. När sådana ord står som förled före en efterled som börjar på samma vokal, hamnar alltså tre likadana vokaltecken i rad. Här finns ingen regel att ett av tre likadana tecken skall slopas, man kan alltså skriva *traineeersättning, frisbeeentusiast, taxfreeerbjudande, zooockupation*. Ofta brukar man dock sätta in ett bindestreck *trainee-ersättning, frisbee-entusiast, tax-free-erbjudande, zoo-ockupation*.

I tyskan finns flera fall av ord som slutar på dubbeltvokal, och där skulle man tidigare sätta ut bindestreck, men enligt den nya rättskrivningen behöver man inte det och kan alltså skriva *seeerfaren* ('sjövan') och *Teernte* ('teskörd').

I nederländskan sätter man ut trema över den tredje vokalen, *farizeeër* ('farišer'), såvida det inte är en sammansättning för då skall man numera sätta ut bindestreck, *zee-egel* ('sjöborre').

Fult och onaturligt?

Talar man med svenskar om trippelskrivning av konsonanttecken slår de ifrån sig

och menar att det är fult och onaturligt. Fult är ju en fråga om smak, och smaken är som bekant olika. Uppenbarligen tycker inte danskar, färingar, islänningar och nederländare att det är fult, inte heller tyskar när det gäller sådana trippelskrivningar de hittills är vana vid. Fulhetsargument brukar inte värderas särskilt högt när språkvetare diskuterar språkfrågor, så det kan vi nog avfärda.

Nå, är det onaturligt? Ja, även här kunde man hänvisa till att det finns i fem närbesläktade språk, så det verkar konstigt att påstå att det skulle vara onaturligt. Egentligen vore det väl naturligare att behålla alla tecknen.

En invändning som framförts är att eftersom vi inte har trippelskrivning i osammansatta ord, så ser trippelskrivning konstigt ut i en sammansättning. Men frågan är om det ligger så mycket i det. Även här måste man anföra danskan, färöiskan, isländskan, nederländskan och tyskan som motbevis. Där finns inte heller trippelkonsonant i enskilda ord. Och om vi menar att trippelkonsonant i sammansättning ger en konstig ordbild, så borde vi inte heller acceptera *hajjakt*, eftersom *j* aldrig dubbeltecknas i enskilt ord, inte ens efter vokal.

Skall vi ändra?

Från min skoltid minns jag inte alls att den här regeln om förbud mot trippelkonsonant någonsin ifrågasattes. Det var något man bara fick lära sig. Men vid närmare eftertanke är det en egendomlig regel. Ännu egendomligare är att ingen verkar ha tagit upp den till diskussion. Det är inte heller en regel utan undantag; varje

gång vi avstavar skriver vi ju tre likadana konsonanter i rad, om än med ett bindestreck mellan den andra och tredje.

Det kunde därför vara idé att tillåta *tillåta*. Det skulle förenkla stavningsreglerna och bespara skribenter och stavningskontrollprogram åtskilliga besvär. Det skulle snarast göra svenskan mer lik andra språk. Det är en ändring som är enkel att förklara och hantera.

Eftersom som det trots allt rör sig om relativt få och ovanliga ord, är det inte heller ett ingrepp som skulle leda till att texter före och efter regeländringen gav helt olika intryck. Vi vet att det finns ett väldigt motstånd mot stavningsreformer från dem som väl lärt sig reglerna. Det hjälper inte att en viss ändring skulle innebära lättnader i synnerhet för nybörjare men även för vana skribenter. Vanans makt är stor. I det här fallet är dock ändringen så liten att den knappast skulle uppfattas som ett påtagligt ingrepp i skriv- och läsvanor. I löpande text är uppskattningsvis ett ord av femtusen av det slaget att det blir aktuellt med tre konsonanter.

En regeländring står dock inte överst på dagordningen. I nya upplagan av Svenska Akademiens ordlista, SAOL 13, gäller den gamla regeln; där tillåts bara *tillåta*. Självfallet bör vi följa SAOL. Men inför den fjortonde upplagan, någon gång på 2010-talet, kan det kanske vara dags för nytänkande? ■

Artikeln har i en tidigare version publicerats i "Språk i tid. Festskrift till Mats Thelander." Institutionen för nordiska språk, 67. Uppsala universitet 2005.

Wellanderpriset 2006

Vid språknämndens årsmöte utdelades Erik Wellanders pris för "språkvetenskaplig forskning inom språkvårdens område". Catharina Nyström Höög, Högskolan Dalarna, fick 25 000 kronor för sin forskning om gymnasisters skrivande, om begripligt myndighetsspråk och om attityder till engelska lånord. Den som vill ta del av forskningsresultaten kan läsa Språkvård 2005/2 eller 2002/3.

Birgitta Lindgren

Historia och framtid

Den 15 mars höll Svenska språknämnden sitt troligen nästa sista årsmöte. Alla anställda vid Språknämndens sekretariat flyttar ju sin verksamhet till den nya språkmyndigheten den 1 juli (se s.3). Årsmötet menade därför att Språknämnden kan avveckla sig själv som förening i och med årsmötet 2007.

Därmed inte sagt att Språknämndens årsmöte blickade bakåt. Tvärtom. Tre särskilda inledare hade inbjudits att dra i gång en diskussion om svenska språket och språksituationen i Sverige om tio, tolv år. Mustafa Can talade om risken att en del svenskar blir språklösa. De kan

varken svenska eller sitt modersmål, varnade han, och vände sig mot romantiseringen av shobresvenskan. Elisabeth Rynell berättade om författarerfarenheten hur berättelser kan födas ur språket, och sådant språk måste ha förbindelser med det förflutna: "Inga stavningsreformer!" bad hon. Lars-Gunnar Andersson utgick från de brev han får till radioprogrammet Språket. Han spådde att de rena språkriktighetsbrevens minskar, medan frågor och iakttagelser om språkets natur ökar.

Olle Josephson

Två språk är mer än ett

Att det ligger mer bakom detta än ett matematiskt faktum framgick av ett seminarium som anordnades i april av Finlands ambassad och Sverigefinska riksförbundet.

Tvåspråkighet är lönsamt på kommunalt plan.

Det handlade mest om svenska och finska, men även samiska berördes. Att tvåspråkighet är en framgångsfaktor i näringslivet var inte kanske så oväntat, men Eskilstuna kommun har

NOTERAT

bevisat att det också är lönsamt på kommunalt plan. "Eskilstuna-modellen" med sina medvetna satsningar på finska börjar inspirera andra kommuner. Det finska utbildningsdepartementet gav också intressanta inblickar i den framgångsrika finländska skolan. Orsaken ligger inte i höga lärarlöner och små grupper. Men utbildning värderas högt i Finland, av alla!

Birgitta Lindgren

Miljon eller blatte?

Ebba Witt Brattström startade en minst sagt livaktig debatt när hon i Dagens Nyheter 19 april krävde bättre svenskundervisning, särskilt för barn med annat modersmål. Den inte helt solklara diskussionen kom att handla om tre saker, minst:

Behöver vi mer och bättre svenskundervisning i skolan? Ja, ingen sade något annat, men ingen utvecklade heller hur en sådan svenskundervisning ska se ut.

Behöver barn undervisning på sitt modersmål? Ja, egentligen sade ingen något annat heller på denna punkt, men uppfattningen om

modersmålets vikt varierade åtskilligt. I stort sett fick dock Kenneth Hyltenstam sista ordet när han i DN 24 april dels påpekade att så kallad hemspråksundervisning i dag sällan är mer än 40 minuter i veckan, dels utropade "Forskarna är ju ense!" Vi vet att undervisning på modersmål ger bättre skolframgång och oftast också bättre kunskaper i andraspråket.

Vad är förorternas ungdomsspråk? Kreativt nyskapande eller språkligt fattigdomsbevis? Här blev debatten som vildast. Man kunde inte ens enas om vad man talade om: Rinkeby-svenska, blattesvenska, miljonsvenska, invandrar-svenska, förortssvenska? Språkvårds redaktion varnar för ordet *blattesvenska*, som kan uppfattas som föraktfullt. Vi lovar att återkomma till huvudfrågorna.

Olle Josephson

Status och prestige

Hur ska förhållandet se ut mellan national-språk och engelskan? Frågan upptar språkvårdare inte bara i Sverige utan kanske i de flesta moderna stater i dag. Internationellt sett anses Sverige ligga väl framme, i första hand tack vare Mål i mun-utredningen från 2002. I senaste numret av facktidningen Current

Issues in Language Planning (vol.6, nr 1) diskuterar Francis M. Hult betänkandet som ett avancerat exempel på vad som kallas prestige- och statusplanering. Svenskan ges en mer eller mindre lagfäst status som huvudspråk samtidigt som språkets prestige också höjs. Slutsats: "Den föreslagna politiken ger en möjlighet att förbättra inte bara svenskans ställning utan också bilden av den."

Olle Josephson

En rikstermbank

Regeringen har beslutat att ge ett bidrag på 1,5 miljoner kronor till Terminologicentrum TNC för att bygga upp en rikstermbank. I rikstermbanken skall alla kunna hitta i princip alla termer som används i det svenska samhället och arbetslivet. Det kräver bland annat att varje myndighet och större företag har sin terminologisamordnare, som samordnar terminologin både inom den egna organisationen och med andra organisationer. Nationellt samordnad terminologi underlättar informationsutbyte, inte minst med datorernas hjälp, och sparar på sikt mycket pengar. Den som vill följa arbetet kan gå in på <www.tnc.se>.

Birgitta Lindgren

Tioåring

Iär är det tio år sedan Svenska datatermgruppen bildades. Där sitter såväl representanter för själva branschen som språk- och terminologexperter. Gruppen publicerar sina rekommendationer på sin webbplats och lyckas på så sätt snabbt och effektivt få gehör för sina råd. Ett av de första orden gruppen lanserade var *webbplats*. Ett av de nyare förslagen är *minnespinne* för usb-minne. Läs mera på <www.nada.kth.se/data-term>. Lagom till jubileet har Svenska Akademien tilldelat gruppen 75 000 kr för utvecklingen av en ny databas.

Birgitta Lindgren

Teckenspråk

Den 11 maj presenterade den statliga teckenspråksutredningen sitt betänkande om hur teckenspråkets ställning ska stärkas. Det innehåller många praktiska förslag om bättre tolkstöd, förbättrad utbildning för föräldrar till döva, satsning på teckenspråksskolor m.m. Viktigast är dock kanske förslaget att ge teckenspråket en folkrättslig ställning som motsvarar de fem minoritetsspråken. Kommittén tror inte att det går att ratificera Europarådets minoritets-

språkskonvention för svenskt teckenspråk, eftersom den är skriven för talade språk. Däremot ska Sverige verka för att en motsvarande konvention utarbetas för Europas teckenspråk.

Olle Josephson

Språktest 1

Språktest är ett integrationspolitiskt vapen som kan riktas åt olika håll. Det har man förstätt i Danmark. Vid nyår skärptes

Den danska språkpolitiken är påtagligt främlingsfientlig.

kraven för den som vill bli dansk medborgare.

Man måste klara ett två dagars språktest på B2-nivå enligt det europeiska certifieringssystemet. Provet innehåller bland annat ett kortare föredrag i ämnen som "vad betyder tv och Internet för befolkningen i fattiga länder?" och en 300 ord lång uppsats på korrekt danska om exempelvis konsekvenserna av den ökade genomsnittsåldern för danska förstföderskor.

Tidigare fanns dispensmöjligheter för tortyroffer, svårt sjuka och handikappa-

de. De är borttagna. Samtidigt saknar ungefär en miljon danskar enligt OECD-rapporter tillräckliga läs- och skrivfärdigheter för dagens arbetsmarknad.

Man ska vara vänlig mot sina nordiska grannar, men det måste ändå sägas: den danska språkpolitiken är påtagligt främlingsfientlig.

Olle Josephson

Språktest 2

Svensk asylpolitik har åtskilliga problem, bland annat språkliga. Det är inte ovanligt att myndigheterna analyserar den asylsökandes språk för att få en uppfattning om uppgifter om ursprungsland och etnisk bakgrund kan stämma. Dessa analyser, liksom språkanalytikernas kompetens, är med all rätt ifrågasatta.

I nr 2005/4 av facktidsskriften Applied Linguistics låter nitton internationellt kända språkforskare, däribland den svenska tvåspråkighetsprofessorn Kenneth Hyltenstam, publicera ett manifest i elva punkter: "Riktlinjer för språkanalys i frågor om flyktingars nationella ursprung."

Vid första påseende kan många av punkterna förefalla självklara: Lingvister kan ge råd men statsmakterna faller avgörandet om nationellt

ursprung. Språkanalys måste alltid göras av kvalificerade lingvister. En modersmåls-talare har inte lingvistisk kompetens att avgöra ursprunget hos andra talare av samma modersmål. Lingvisten måste själv få avgöra vilka språkprov som behövs för en tillförlitlig analys.

Att dessa punkter inte är självklara vittnar om asylpolitikens sorgliga tillstånd.

Olle Josephson

Teknikens språk

Modersmålet är dagsljuset, sade Horace Engdahl inför 150 personer på Tekniska Högskolan i Stockholm onsdagkvällen den 19 april. De hade samlats till vad som allt mer utvecklades till ett protestmöte mot förslaget från högskolans rektor att så gott som helt övergå till engelska som undervisningsspråk. Engelska är nödvändigt i högskolevärlden, men man tänker, undervisar och forskar bäst på sitt bästa språk. Därom var mötet mer än enigt. Enbart engelska betyder att skymningen faller över svensk teknik och naturvetenskap.

Olle Josephson

DEBATT

Naturvetarsvenskan förtvinar

KARIN CARLSON OCH SVEN HALLDIN

Engelska för forskningen, svenskan för forskningsinformationen och båda språken i utbildningen. Ungefär så ville Kerstin Norén, prorektor vid Göteborgs universitet, ordna högskolans språkval i en artikel i Språkvård 2006/1. Karin Carlson och Sven Halldin, båda verksamma i Uppsala universitets naturvetenskapliga språkgrupp, tycker att det inte är så enkelt.

Skilj på forskning, forskningsinformation och utbildning! Javisst, det är fråga om åtminstone delvis olika gener, med olika krav på såväl kommunikationen som kommunikationen. Men vad händer om man renodlar språkanvändningen så att forskningen försiggår på engelska medan huvuddelen av forsk-

ningsinformation och utbildning försiggår på svenska? Hur uppstår domämför-luster och hur säkerställer man att det finns en fungerande svenska att informera och utbilda på? Och är inte språket ett centralt verktyg även inom naturvetenskap och teknik?

Inom teknik och naturvetenskap, men också inom medicin och farmaci, är forskningens språk sedan länge engelska. Vi är redan i dag i den situationen på Uppsala universitets teknisk-naturvetenskapliga fakultet att praktiskt taget all kurslitteratur är på engelska och alla avhandlingar skrivs på engelska, och 2004 gavs 20 procent av grundutbildningen och 80 procent av forskarutbildningen på engelska. Engelskans dominans kommer att öka ytterligare med ökad internationa-lisering av forskning, forskarutbildning och grundutbildning. Ökad internationa-

lisering är också ett av de uttryckliga målen med den pågående Bolognaprocessen avseende grundutbildningen vid universitetet. Detta har som konsekvens att mycket kunskap aldrig formuleras på svenska och därmed får nya begrepp och nya företeelser ingen svensk språkdräkt. Hur hanterar man detta när man vill ge forskningsinformation på svenska? Hur kommer de helt engelskutbildade studenterna att fungera i det svenska samhället? Brusfritt språkbyte vid genrebyte fungerar bara om de två språken har likvärda uttrycksmöjligheter inom det område det handlar om.

Vem gör fackspråket?

Forskarna är de som vet vad nya begrepp och nya företeelser innebär, och därför måste forskarna vara involverade i skapandet av en svensk språkdräkt för dessa. Behöver alla termer en svensk ekvivalent? Hur skall annars korrekt information kunna överföras? Tar man bort facktermerna ur en text försvinner informationen. Inom våra verksamhetsområden växer kunskapsmängden mycket snabbt, och nya termer och begrepp introduceras i stort sett varje månad. Vem visste för några år sedan vad *environmental genomics* eller *metagenomics* var? Bägge är stora kunskapsfält som uppkommit genom att ny analysteknik utarbetats och bägge har ett stort allmänintresse: Hur påverkar miljön runt omkring oss hur våra gener uttrycks och hur påverkar okända organismers egenskaper hur vår miljö ser ut? Visst kan man klara ett engelskt ord i en mening genom om-

skrivningar, men hur gör man efter en tid när hälften av termerna i det område man vill undervisa i eller informera om saknar svenska motsvarigheter? "Multiple high-throughput bioinformatic analysis of metagenomic data"? Det räcker inte att förstå ungefär vad det handlar om, som när man med bara skolfranska i bagaget entusiastmeras av ett lysande föredrag på franska, man måste kunna förstå exakt vad

som avses för att informationen skall överföras brusfritt och kunna användas på ett precist sätt av mottagaren. Genom att begränsa den svenska språkdräkten, och därmed såväl svensk-språkig utbildning som forskningsinformation, till vardagliga ord, försvinner skärpan i analysen och det blir mycket snabbt omöjligt att över huvud taget föra en vetenskaplig diskussion på svenska, undervisa skolelever i ämnet eller korrekt in-

formera om vetenskapliga företeelser. Det blir också omöjligt för elever och studenter att använda sitt modersmål vid inläring, vilket resulterar i sämre studieresultat. I en situation där forskningen, forskarutbildningen och en stor del av grundutbildningen försiggår på engelska försvinner den svenska terminologin snabbt, och det krävs fortlöpande åtgärder för att undvika stora domämförluster i svenska språket.

Ideal parallellspråkighet

Inom humaniora är situationen antagligen delvis den motsatta. Här är det snarare den engelska språkdräkten som behöver stöd, och en fullgod terminologi på

Inom humaniora är det snarast fullgod terminologi på engelska som behöver utvecklas.

engelska avseende svenska företeelser som behöver utvecklas. Denna problematik har uppmärksammats t.ex. i samband med regeringens proposition *Ny värld – ny högskola*. Det motsatta problemet, som är vår vardag, har man knappast uppmärksammat alls.

Vi är alltså eniga med Kerstin Norén i att det är fullt normalt och rimligt att kommunikation inom olika genrer naturligt försiggår på olika språk. Vi är däremot oeniga i att detta språkbyte är något som kommer av sig självt, lätt och naturligt och utan att några ansträngningar behövs. Tvärtom behövs avsevärt engagemang för att säkerställa att svenska språket skall kunna användas framgent inom utbildning och information. Den ekonomiska situationen gör att det i de flesta fall i realiteten handlar om val mellan svenska och engelska och att den ideala parallellspråkigheten är något som endast uppnås med stor medvetenhet och genom ekonomiska omprioriteringar. Våra olika uppfattningar härvidlag kommer möjligen ur våra olika bakgrunder inom teknik och naturvetenskap respektive humaniora; vi inbillar oss att terminologiförnyelsen inom humaniora inte är så engelskdominerad som inom teknik och naturvetenskap (och delvis också medicin och farmaci). Det är dock viktigt att man vid utarbetandet av långsiktiga språkstrategier för universitet

med verksamhet inom bägge områdena tar hänsyn till att verkligheten ser olika ut inom olika områden.

Inom språkgruppen vid Uppsala universitets teknisk-naturvetenskapliga fakultet arbetar vi, i likhet med Kerstin Norén, med språkstrategiska frågor. Arbetet med den språkplan som nyligen fastställdes av fakulteten (se www.teknat.uu.se/sprakgrupp) tog mycket längre tid än vi anat, både för att det saknades förebilder och för att det nästan helt saknas grundläggande kunskap och forskning inom området. Vilket är universitetens ansvar för att språkbyte i mänsklig kommunikation införs storskaligt utan konsekvensanalys och vetenskaplig grund? Vi hoppas på ett aktivt stöd från Kerstin Norén när det gäller att prioritera sådan kunskapsinhämtning. Utan den lär vi inte ens i efterhand förstå hur det gick till när svenska universitet förlorade sitt modersmål. ■

Karin Carlson är biträdande professor i mikrobiologi vid Uppsala universitet och även ledamot i teknisk-naturvetenskapliga fakultetens språkgrupp och biotermgruppen. Hon medverkade senast i Språkvård 2002:2 med artikeln "Tvåspråkiga naturvetare".

Sven Halldin, också ledamot av språkgruppen, är professor i hydrologi vid Uppsala universitet.

DEBATT

Så tar man livet av ett språk

BJÖRN MELANDER OCH MATS THELANDER

Måttet på ett kulturspråk är att det ska kunna användas i en encyklopedi. Det blir omöjligt om svenskan inte längre är forskningsspråk. Och vad händer med den vetenskapliga kvaliteten när modersmålet inte längre är möjligt? Professorerna Björn Melander och Mats Thelander är starkt kritiska till Kerstin Noréns syn på universitetens språkval.

Kerstin Norén, docent vid Institutionen för svenska språket i Göteborg, förordar i sin artikel i förra numret av *Språkvård* en funktionsuppdelning mellan språken i den högre utbildningen. Hon menar att i Sverige bör vi forska på engelska, meddela högre utbildning på både engelska och svenska och bedriva forskningsinformation på svenska. Det blir, skriver hon, ”i praktiken nödvändigt

med olika språkval för forskning, utbildning och information”. Som prorektor är Kerstin Norén också engagerad i arbetet på en långsiktig språkstrategi för Göteborgs universitet, och det gör att hennes tankar kan få betydande återverkningar och måste tas på stort allvar.

Den modell som Kerstin Norén skissar går emot ett av de mål för en nationell språkpolitik som riksdagen bestämde i höstas: att svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk. En rimlig tolkning av detta är att svenskan inte får ha sådana terminologiska luckor eller strukturella brister att man blir tvungen att välja något annat språk än svenska för att uttrycka det man vill. Som medel för att inom området högre utbildning nå målet med komplett svenska föreslog den parlamentariska utredningen *Mål i mun* att ”åtgärder skall vidtas för att främja pa-

rallell användning av engelska och svenska inom forskning och vetenskap”.

Parallellspråkighet, d.v.s. att man eftersträvar god förmåga att uttrycka sig på båda de inblandade språken, ser Kerstin Norén som en lämplig lösning bara inom utbildningen. Hon anför flera goda skäl för att också svenskan behövs som undervisningsspråk: att det finns stora förståelsefördelar med att lära sig på sitt förstaspråk, att det för många andraspråkstalare tycks vara lättare att studera på svenska än på engelska och att det också är mycket lättare (och ger bättre resultat) om lärare får undervisa på sitt förstaspråk. Kvaliteten blir helt enkelt bättre om man slipper använda ett främmande språk i krävande pedagogiska sammanhang.

Babyforskning?

Kerstin Norén förefaller dock inte anse att motsvarande argument är tillämpliga för forskningen, vilket skulle bero på att ”för forskningens del är det viktigaste målet att nå ut i världen, att delta i den internationella diskussionen”. Men om man ska kunna intressera det internationella vetenskapssamfundet för sin forskning är väl ett ännu viktigare mål att den håller högsta möjliga kvalitet? Vår uppfattning är att detta – precis som inom utbildningen – effektivast uppnås om man får göra jobbet på sitt bästa språk. Också vi har hört att man i internationella sammanhang ibland beskyller svenska forskare för att tala och skriva ”babyspråk” på engelska. Något ligger det antagligen i det, och man kan då fråga sig vad det betyder. Är det inte rentav risk för att forskning som bedrivs på babyspråk blir lite av ”babyforskning”?

Det är alldeles uppenbart att forskningen och den högre utbildningen i vårt

land ser mycket olika ut i fråga om språkpraxis vid en jämförelse mellan olika vetenskapsområden. Att det har blivit så har flera orsaker, men en avgörande faktor är förstås att förutsättningarna i grunden skiljer sig för olika forskningsämnen. Det ligger närmare till hands att arbeta internationellt (och redovisa sina rön på ett spritt lingua franca, i dag engelska) när man studerar järnatomens struktur, människokroppens immunsystem eller vintergatans uppkomst, än om man intresserar sig för svenska skiftesreformer på 1800-talet eller kvinnonamnens böjning i fornsvenskan.

Vi menar dock att parallellspråkighet är det som svensk forskning och högre utbildning bör eftersträva, antingen det handlar om naturvetenskap och medicin eller humaniora och samhällsvetenskap. Inte utan tillfredsställelse konstaterar vi att en grupp naturvetare vid Uppsala universitet har insett detta och med framgång verkar för detta mål inom sin fakultet. Gemensamt för alla vetenskapsområden är att själva den kreativa forskningsprocessen ger bättre precision och större utbyte om den utförs på forskarens eget modersmål. Samtidigt behöver dagens forskare – oavsett vetenskapsområde – naturligtvis engelskan både för att bevaka den internationella forskningsfronten och för att i relevanta delar återföra sina resultat till det internationella vetenskapssamfundet. Som bl.a. historikern Stefan Eklöf framhållit (i *Tvärnsnitt* 3:2005) är det senare något som vi humanister måste bli väsentligt bättre på (dock inte nödvändigtvis genom att våra doktorsavhandlingar behöver skrivas och spridas på engelska).

Men det handlar inte bara om kvalitet i forskningen. Man kan också fråga sig hur

det går med undervisningen och forskningsinformationen om vetenskapen överläts till engelskan. Om inte aktiva forskare själva använder svenska, kommer svenskan snabbt att förtvina som vetenskapsspråk. Hur ska t.ex. termer kunna skapas för alla de nya begrepp och företeelser som ständigt tillkommer? Bara om de aktiva forskarna själva är indragna i en sådan process kommer det att fungera. Vi tror därför att parallellspråkighet inom undervisningen blir svår att upprätthålla om vetenskapsdomänen går förlorad för svenskan. Hur inspirerande, lockande och utvecklande blir utbildningen om den sker antingen på en svengelska fylld av ointegrerade lån eller präglas av mer eller mindre krystade omskrivningar av ord och begrepp som både elever och lärare känner bättre på engelska? Blir detta verkligen ett språk som borgar för kvalitet i undervisningen? Är det inte troligare att man snart överger svenskan helt och hållet som undervisningsspråk, just därför att man inte har ett svenskt fackspråk att falla tillbaka på? Undervisningen ska ju stå på vetenskapens grund. Det gäller nog också språkligt.

Och hur blir det med forskningsinformationen? Kan den bli rättvisande och nyanserad om grundforskning bara publiceras på engelska? Risker är stor att resultatet blir ottydligt och oprecist om inte exakta termer och begrepp står till buds. Kerstin Norén skriver att inte "alla termer som används experter emellan måste ha en svensk ekvivalent". Det är sant att det

finns kunskap som kan förmedlas i vardagliga ord, men i många fall behöver man tillgång till den begreppsapparatur som ett utvecklat terminologisystem erbjuder om man inte ska hamna på "babynivå" även här. Fackspråk är heller inte enbart en fråga om terminologi utan handlar mer allmänt om språket som ett redskap för kunskapshandling och kommunikation

inom ett fält. Är man inte van att behandla vetenskapliga frågor på svenska blir det knappast lättare att diskutera samma frågor både populärt och på svenska – även om det till äventyrs skulle finnas termer att utnyttja. Om vi överläter vetenskapen åt engelskan är risken överhängande att forskningsinformationen samtidigt förvandlas till en andrahandsförmedling i händerna på proffsinformatörer och vetenskapsjournalister. Är det endast genom

sådana kanaler vi vill att kunskapen ska filtreras ut i samhället?

Kulturspråk

Det har sagts att måttet på ett kulturspråk är att man på det språket kan skriva en encyklopedi där all aktuell kunskap i sin fulla bredd kan behandlas på ett korrekt vis. Om vi vill att svenskan också i framtiden ska tillhöra de språk där det är möjligt, kan vi knappast lämna över den vetenskapliga domänen till engelskan. Det gäller alltså att slå vakt om svenskan som vetenskapsspråk om vi vill att såväl forskning som undervisning och forskningsinformation ska fortsätta att hålla hög kvalitet.

Om inte aktiva forskare själva använder svenska, kommer svenskan snabbt att förtvina som vetenskapsspråk.

På både svenska och engelska måste det finnas begreppssystem och uttrycksmöjligheter för att dokumentera, vidareförmedla och diskutera forskningsresultaten i varierande sammanhang. Vårt språk får inte reduceras till enbart utbildning och forskningsinformation för då hamnar vi i ett diglossiförhållande, där svenskan först bara lämpar sig och snart bara duger för informellt småprat. Då om inte förr får vi också ge upp anspråken på att svenskan ska vara samhällsbärande och komplett. Det är inga lysande framtidsutsikter om svenska forskare en dag bara har svenska för småprat och babyengelska att välja mellan!

Problemet med hur engelskan och det egna språket ska förhålla sig till varandra är som alla vet inte unikt för Sverige. Tvärtom är det en fråga som de flesta länder behöver hantera. Det är då intressant att betänka att antalet språk i världen sjunker snabbt. Språk dör inte över en natt utan genom en långsam process där man övergår till att använda andra språk i domän efter domän. Vi som känner Kerstin Norén vet att hon i grunden vill svenskan väl. Icke desto mindre är den modell för språkanvändning inom högskolan som hon förespråkar rena kokboksreceptet för hur man sätter i gång en process som försvagar och i slutänden tar livet av svenskan.

Tvärtemot att upphöja diglossi till officiell policy – som Kerstin Norén pläderar

för – bör universitet och högskolor skyndsamt ta itu med att utveckla fungerande svensk-engelsk parallellspråkighet i alla högskoleanknutna domäner. Det är ingen lätt uppgift utan en stor utmaning. I sin slutkläm verkar Kerstin Norén försöka skjuta över arbetet på den nya språkmyndigheten, vilket naturligtvis är helt orealistiskt. Svenska universitet och högskolor måste själva ta fullt ansvar för den framtida språksituationen och svenskans utveckling inom den akademiska domänen. Att ett oklokt vägval också får konsekvenser för samhället i stort gör förstås inte uppgiften mindre maktpåliggande.

Dör språk så dör också kulturer. Den Bolognadeklaration som Kerstin Norén själv inleder med att hänvisa till säger att vi måste ”bekräfta den tvingande nödvändigheten av att skilda kulturer får lära känna och påverka varandra”. Vår stilsamma fråga är om det blir några kulturgränser kvar att spela med sedan vi gått den väg som Kerstin Norén tycks vilja upphöja till långsiktig språkstrategi vid Göteborgs universitet. ■

Björn Melander och Mats Thelander är båda professorer i svenska vid Uppsala universitet och ledamöter i Svenska språknämnden; Mats Thelander är ordförande. Björn Melander var huvudsekreterare för den parlamentariska utredningen Mål i mun (SOU 2002:27). Mats Thelander deltog i utredningen som sakkunnig.

Frågorna i Språkvård

slutet av förra året ställde jag en e-postfråga till er om termen *lärande*. Jag fick snabbt ett svar från Rickard Domeij. Det var imponerande att svaret kom så fort. Det vill jag ge en eloge för.

Dock förvånade det mig att i Språkvård 2006/1 se min fråga och mitt namn i tryck. Ingenstans på er hemsida står det något om att man kan råka hamna i tryck om man ställer en e-postfråga. Det är inte det att jag inte tycker att frågan är så pass intressant att den inte borde offentliggöras, men jag vänder mig mot att mitt namn och min fråga trycks utan att man först frågar mig. Min fråga fick alltså ingen chans att korrekturläsas (mejlsspråket är inte alltid så noga kontrollerat som något som man vet ska publiceras). För tryck hade jag gärna rättat till en del saker.

Uppenbarligen tycker ni också att ett mejl ibland behöver rättas till då det kommer i tryck, eftersom Rickard Domeij's svar har förändrats i jämförelse med det svar som jag fick på min mejl. I svaret som jag fick var han långt mindre diplomatisk än i det som reviderades för tryckningen. Det kan inte vara så svårt att låta även dem som ställer frågor, få chansen att korrekturläsa sitt mejl före tryckning.

Jag skulle gärna se att detta inlägg också trycktes, så att Språkvårds läsare vet hur processen kan se ut bakom det som man läser i "Frågor och svar".

Jag tycker alltså att svarstjänsten är bra

och viktig, men jag ifrågasätter tillvägagångssättet. Jag tycker att Rickard Domeij's svar till mig tydligare visar det kritiska i termen *lärande* än det reviderade tryckta svaret. De två trycktas ord ska följa samma principer. Lika ska vara lika.

På hemsidan bör det även framgå att frågorna kan komma att tryckas i Språkvård.

Marcus Warnby

Svar: Vi beklagar att du misstuckte att vi publicerade din fråga med ditt namn utsett i Språkvård. Sedan 1987 har vi satt ut såväl frågarens namn som svararens och bara haft ett klagomål förutom ditt. Vi tycker att vi på så sätt återger en levande dialog mellan två personer. Vi redigerar nästan alltid både fråga och svar. Eftersom svaret i tidskriften vänder sig till hela Språkvårds läsekrets krävs ibland ett förtydligande eller en nyansering. Framför allt kortar vi. Också i ditt fall redigerade vi en del i frågan.

Det är för omständligt att tillfråga alla om vi får publicera deras frågor och att ge tillfälle till korrekturläsning. Men ditt brev får ändå konsekvenser. Vi kommer hädanefter att lägga till en upplysning i varje brevsvaret att vi kan komma att publicera frågan och svaret i redigerad form i Språkvård. Då har mottagarna en chans att säga ifrån.

Olle Josephson, redaktör

Den enskilt vanligaste blir vanligare

MATS EEG-OLOFSSON

Varför ser man allt oftare uttryck som *den enskilt vanligaste* och *den största enskilda*? Det är en onödig tillkrängling av språket med en obehaglig biton av maktpråk, menar Mats Eeg-Olofsson.

Under en längre tid har jag observerat att det tycks bli allt vanligare att använda olika former av ordet *enskild* i samband med superlativ. Det kan röra sig om uttryck som *den enskilt största* eller *den största enskilda*.

Ett bekvämt sätt att studera uttrycks-sättets karriär är att gå till Språkbankens konkordanser på Internet. Där kan man söka i stora samlingar av tidningstext från åren 1965 till 2003 och se en ökande användning. I de enstaka textsamlingar som finns från 1960-, 1970- och 1980-talen står uttryckssättet bara för mellan 1 och 3,5 miljondelar (ppm) av alla löpord. I de mer frekventa samlingarna från mitten av 1990-talet och framåt ligger andelen ganska stabilt runt 6 ppm med någon lägstanotering ner mot 4 ppm.

I det tidigaste materialet från 1965 (Press 65) förekommer bara det något avvikande belägget *största utbudet enskilt*. I det övriga materialet är kombinationerna *enskilt största* och *enskilt viktigaste* vanliga. Andra superlativformer som kombineras med *enskilt* är *vanligaste*, *främsta*, *kraftigaste*, *högsta* och *mäktigaste*. Den statistiskt helt dominerande superlativ som kombineras med *enskilda* är *största*. Ett fåtal andra kombinationer förekommer, t.ex. med *längsta* och *blodigaste*.

Det är naturligtvis svårt att dra några säkra slutsatser av statistiken, eftersom korpusarna är sammansatta på olika sätt. Man får ändå ett intryck av att konstruktionerna från att ha varit nästan okända 1965 är väl etablerade trettio år senare.

Ursprung i ekonomisk statistik

Varifrån kommer då denna språkbubbla? En rimlig gissning är att ursprunget är ekonomisk statistik, närmare bestämt regressionsanalys. I en typisk situation kan man t.ex. vilja relatera priset på ett hus till boytan, byggnadens ålder och antal rum.

Analysen ger kanske vid handen att boytan är den variabel som har högst förklaringsgrad, om man bortser från de övriga variablerna (här ålder och rumsantal). Man kan då säga att boytan är den viktigaste enskilda faktorn då man vill förutsäga priset. Vid sådan regression kan det mycket väl inträffa att en kombination av faktorer har högre förklaringsvärde än en enskild faktor. Enbart rumsantalet säger kanske inte mycket om priset, men i kombination med uppgiften om byggnadens ålder ger rumsantalet kanske en bättre förutsägelse om priset än enbart boytan kan göra. Preciseringsordet *enskilda* säger alltså att man för ögonblicket är ointresserad av faktorkombinationer, trots att de kan vara relevanta.

Ett påstående om *den viktigaste enskilda förklaringen* kan alltså uppfattas som grundat på noggranna statistiska analyser, även då det uttrycker en helt informell bedömning. Ordet *enskild* ger ökad tyngd åt uttalandet och får det att framstå som ovedersägligt.

I uttryck som *det största enskilda partiet* (om ett politiskt parti) har anknytningen till regressionsanalys gått helt förlorad. Ordet *enskilda* kan ju ändå vara motiverat här om man önskar diskutera koalitioner och partiallianser. I de många fall då man inte gör det blir ordet innehållslöst. I uttryck som *det enskilt klart roligaste laget* verkar det också mycket långsökt att utsträcka jämförelserna till grupperingar och större helheter. Här fungerar *enskilt* liksom *klart* som förstärkningsord.

Utbredningen av det här modeordet kan alltså bero på att många skribenter lagt sig till med ett fackspråkligt uttryck, vars djupare innebörd de inte förstår. Troligen har de också påverkats av utvecklingen i engelskan, där motsvarighe-

ter av typerna *the single largest* och *the most important single* har blivit mycket vanliga.

Meningslös floskel

Det finns alltså mycket som tyder på att olika former av *enskild* håller på att utvecklas till förstärknings- eller utfyllnadsord som används vid gradering och olika slags jämförelser på samma sätt som *allra*, *avgjort*, *absolut*, *klart* m.fl. Ett exempel som *största enskilda aktieägaren* blir nu tvetydigt, eftersom *enskilda* antingen betecknar privata (icke-institutionella) aktieägare eller också bara är ett förstärkningsord.

Man kan väl tycka att ordet *enskild* i sådana sammanhang har blivit en meningslös floskel. Att många skribenter ändå använder ordet på detta sätt kan bero på att de ser retoriska fördelar i det. Genom att anknyta till ett fackspråkligt uttryckssätt försöker skribenten vinna i auktoritet och visa att han eller hon tillhör de invigdas skara. En annan retorisk verkan hos *enskild* är antydning att det anförda bara är ett löstryckt exempel och att mycket mera kunde sägas. Talaren eller skribenten ger sken av att sitta inne med mycket mera vetande än vad som kommer till uttryck för tillfället.

Jag är förvånad över att ingen tycks ha lagt märke till det här uttryckssättet, som har blivit rätt vanligt. För mig har det en obehaglig biton av maktspråk. Det är väl klart att jag tycker att det är en alldeles onödigt tillkrängling av svenska språket. ■

Mats Eeg-Olofsson är lektor i datalingsvistik vid Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

NYUTKOMMET

Svenskläraren

Britt-Marie Arkhammar var under 1980-talet driftig och besjälad ordförande i Svenskläraryrket och en av dem som introducerade den processinriktade skrivträningen i Sverige. Med *Svenskläro* (Ekelunds, 2006) har hon skrivit en bok som egentligen är tre stycken: svensklärarmemoarer, en metodhandbok och en ursinnig skolpolitisk plädering för alla barns rätt att erövra ett skriftspråk under ledning av svensklärare med gedigna fackkunskaper.

Genreblandningen kan till början förvirra. Men när man fått korn på den, blir effekten den motsatta: en riktigt bra bok som får oss att begripa vad det är att vara svensklärare och vad en svensklärare kan göra.

Olle Josephson

SAOL 13

Så har den då kommit ut, den 13 upplagan av *Svenska Akademiens ordlista* (Norstedts Akademiska förlag, 2006), redigerad av Martin Gellerstam som huvudredaktör och Sture Berg. Den är lika tjock som sin föregångare. Med 10 500 nytillkomna ord och bara 5 500 strykningar, så innehåller den dock lite flera ord. De ord som tagits med är som framhålls i inledningen förstas bara ett urval, som dock baseras på större och till-

förlitligare underlag än tidigare, allt balanserat mot redaktörernas omdöme. Glädjande är att Svenska Akademien tar sin uppgift som språkvårdsorganisation på allvar med tydliga upplysningar i stil med "controller hellre styrekonom". Inte lika glädjande är att man mot svensk ordbokstradition särsorterar *w* och *v*. Inte heller är det bra att man håller fast vid den "ordledsmarkering" som infördes i 12 upplagan. Den ger sken av att *vatten* inte kan avstavas, medan *kontrast* skulle avstavas *kontr-ast*. Vi återkommer med en utförligare recension.

Birgitta Lindgren

Skärpning killar

Varför finns det så få kvinnliga datavetare? Det förstår man bättre efter att ha läst Eva Ersons bok *Skärp dig!* (Norstedts Akademiska förlag, 2006). Här skärskådas retorik och bakomliggande värderingar i språket hos unga män och kvinnor inom svensk datautbildning. I centrum för analysen står en grupp studenters livliga diskussion på nätet om lämpligheten i vissa av de egna festtraditionerna. Fram träder en manligt styrd värld där kvinnor ifrågasätts, i synnerhet de som har mage att kritisera kårens stolta traditioner hur sexistiskt motbjudande de än må vara. Författaren ser här ett ständigt närvarande könsmonster som går igen i andra svenska utbildningsmiljöer. Det är lärorikt, upprörande, provocerande och inte minst spännande att följa med i hur nätdiskussionerna utvecklar sig.

Rickard Domeij

Kärlek till döda språk

I döda språks sällskap. En bok om väldigt gamla språk av Ola Wikander (Wahlström & Widstrand, 2006) är en förnämlig bok om gamla utdöda språk som sumeriska, koptiska, oskiska och gotiska, för att bara nämna några. Man häpnar och fröjdas när man inser att denna unga författare inte bara behärskar 11 utdöda språk (för att inte tala om dem han väljer att inte skriva om eller inte tycker sig behärska tillräckligt), utan också skriver om dem på ett fascinerande sätt. Det är tillgänglig språkhistoria som inte fastnar i grammatiska beskrivningar. Men framför allt är det en kärleksförklaring till gamla döda språk och de människor vars tankar fortfarande lever genom dem.

Rickard Domeij

Alla skorrade vi från början

I Sverige finns bakre (skorrade) r i södra Sverige med en nordgräns som går mellan Varberg–Jönköping–Mönsterås. Bakre r är enligt en vanlig förklaring ett överklasspåfund i det franska hovet på slutet av 1600-talet, som sedan spred sig i Europa. I svenskan finns det noterat sedan 1800-talet. Ulf Teleman har granskat denna ”gamla goda sanning” i det senaste numret av facktidskriften *Språk och stil* (årgång 15, 2005) och visar att den inte är särskilt välunderbyggd. Bl.a. förutsätter den en osedvanlig snabbhet i ljudförändringen. I ställer föreslår

Teleman att det äldsta r-uttalet i Östnorden just var bakre, och att det främre r-ljudet är det nya!

Två vanliga uttryck i ledigt språk, *vet du* och *så*, blir föremål för var sin artikel av Sara Nordlund respektive Cajsa Ottesjö och Jan Lindström. Ulla Clausén, som var huvudredaktör för *Svensk språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*, skriver om dynamik och variation i svensk fraseologi – hur uppstår fasta fraser med bildlig betydelse som *skyddad verkstad*, *sitta säkert* eller *gå på moln*? Gunilla Jansson visar att skrivandet av labbrapporter i grupp kan vara språkutvecklande. Lena Lind Palicki har gått igenom hur man ”konstruerar kön” i lärobokstexter, närmare bestämt hur man med språkliga medel förmedlar eller vill påverka våra attityder till könsroller.

Språk och stil kan beställas från Swedish Science Press, Box 118, 751 04 Uppsala.

Birgitta Lindgren

Skrivforskning

För den som vill överblicka svensk och internationell skrivforskning kan ett nyutkommet 60-sidigt häfte rekommenderas: *Skrivteori och skrivforskning. En forskningsöversikt* av Mona Blåsjö (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk i Stockholm, 56, 2006). Blåsjö delar in forskningen i två huvudgrupper, den psykologingvistiskt inriktade och den socialt inriktade. Den senare får största utrymmet med underavdelningar som akademiskt skrivande, arbetslivet och massmedier.

I en forskningsöversikt blir det själv-

klart tätt mellan namn, forskningsriktningar och innehållsreferat. Författaren lyckas dock tematisera och sammanfatta så att överblick verkligen växer fram.

Rickard Domeij

Ordning i kaos

Ett spontant samtal mellan flera personer kan många gånger tyckas helt kaotiskt. Alla avbryter och pratar i munnen på varandra i kampen om samtalsutrymme. Men på något sätt lyckas man ändå skapa någon slags ordning i detta skenbara kaos. Vilka metoder har deltagarna för att hålla fast vid ett ämne och återkomma till det när så många drar åt olika håll? Det redogör Cajsa Ottesjö för i sin avhandling *Att fortsätta och återgå. Studier i koherensskapande praktiker i vardagliga flerpersonsamtal*, Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet 2005.

Rickard Domeij

Mellan replikerna

Ett drama i tryckt form rymmer inte bara repliker. Vi läser också "Laura, Hans Hustru", "Julia (smeksamt, inställsamt):" eller "Tid: Efter ett vunnet krig. Plats: En segrande stad." All denna så kallade metatext har Siv Strömquist ägnat en egen bok, som heter just *Inte bara repliker* (Hallgren & Fallgren, 2006). Hennes material är 45 svenska dramer från 1730 till 2000. Ett genomgående resultat är att anvisningar och sidoupplys-

ningar är ovanligare i de tidigare dramerna. Texterna skrevs ned i nära anknytning till uppförandet, och författaren tänkte inte på tystläsning eller anvisningar för nya uppsättningar.

Strömquists genomgång är förhållandevis teknisk, men den lättlästa boken är tänkvärd. Versalerna på "Hans Hustru" i personförteckningen till Strindbergs "Fadren", karaktäristiken av Julias inställsamma replik i Hjalmar Bergmans "Swedenhielms" eller Dagermans abstrakta tids- och rumsplacering av "I skuggan av Mart" är inte oväsentliga för hur vi förstår dramerna.

Olle Josephson

Teckenspråk

Notiser från 1700-talet tyder på att redan då talade döva ett svenskt teckenspråk. I det språket, liksom i dagens teckenspråk, kan ett tecken med handen sägas bygga på tre betydelskapande aspekter: handens form, handens rörelse och handens läge. Svenskt teckenspråk verkar ha nio ordklasser.

Grundläggande fakta av detta slag kan man inhämta i en utomordentlig bok som kommit som delbetänkande i en statlig utredning, *Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt* (SOU 2006:29). Den har tre långa och välskrivna kapitel: Inger Ahlgren och Brita Bergman redogör för det svenska teckenspråkets historia och uppbyggnad, Päivi Fredäng för teckenspråkigas vardagsliv och Carin Roos för teckenspråk som undervisningsspråk och redskap för inläring.

Som komplement läser man med fördel en rapport från Institutionen för

Tecken med
handen bygger på
handens form,
handens rörelse
och handens läge.

nordiska språk och nordisk litteratur i Helsingfors, FinS-SL – *Finlands-svenskt teckenspråk* (2005, red. Jan-Ola Östman). Ett av de minsta nordiska språken, med ungefär 150 talare, analyseras och diskuteras i tre initierade uppsatser. Det finlandssvenska teckenspråket har likheter med både svenskt och finskt teckenspråk, men bör likväl ses som ett eget språk.

Olle Josephson

Svärjandets ädla konst

Att man kan svära förskräckligt på ryska och polska kanske många vet. Hur det kan låta där och på många andra språk kan man läsa i Magnus Ljung's *Svordomsboken. Om svärandet och svordomar på svenska, engelska och 23 andra språk* (Norstedts Akademiska Förlag 2006). Han går bl.a. igenom vilka motiv man hämtar svordomarna från. I våra trakter är det oftast religionen, på andra håll är det avföring och könsorgan. I ett visst indianspråk är det döden. Där kan man chockera genom ett yttrande som i svensk översättning blir "Alla dina döda släktingar!" Även om svordomarna har till syfte att sära och förolämpa, så är de också exempel på hur kreativa vi människor kan vara. "Anfäktad och anamma" som kapten Haddock brukar säga.

Birgitta Lindgren

Vet du vad?

■ början av en mening handlar det om att veta, i slutet om att tycka och tro. Så kan man, grovt förenklat, sammanfatta Susanna Karlssons doktorsavhandling *Positioneringsfraser i interaktion* (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap. 5. 2006). Karlsson har undersökt verben *veta*, *tycka*, *tro*, *säga* och *mena* i spontana samtal. *Du vet* eller *jag vet inte* är ett vanligt sätt att starta repliker, *tror jag* eller *tycker jag* ett vanligt sätt att sluta. Slutar man med *vet* blir det oftast *vettu*. Fraserna gör tredubbel nytta. De markerar replikens början och slut, de signalerar en relation till lyssnaren och de uttrycker graden av säkerhet eller sannolikhet i det som sägs.

Olle Josephson

Attityder

Vad tycker folk om språk egentligen? De påstår att de inte gillar engelska lånord, men samtidigt kan de uppfatta den som använder svenska ersättningsord som en tönt. Och när de säger att man bör använda "vanligt talspråk" i radio och tv, vad menar de då? Ja, det finns många metodiska och teoretiska problem med att ta reda på språkattityder. De diskuteras i ett temanummer av hög kvalitet av nordiska och anglosaxiska språksociologer i den danska tidskriften *Acta Linguistica Hafniensia*, nr 37 (Köpenhamn 2005). Flera artiklar hämtar sina data från det stora nordiska importspråkprojektet.

Olle Josephson

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift, att bedriva språkvård och även att stärka den nordiska språkgemenskapen. Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvätare. Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 94 nummer. Några av de senaste utgivna är:

- 94 *Textvård* (2006)
 - 93 *Språkriktighetsboken* (2005)
 - 92 Rickard Domeij: *Datorn granskar språket* (2005)
 - 91 Olle Josephson: *Ju. Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* (2004)
 - 90 Roger Hansson m.fl.: *Språk och skrift i Europa* (2004)
 - 82 *Svenska skrivregler* (2000).
- Språknämnden ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003) och *Svensk skolordlista* (2004).
- För närmare information se <www.spraknamnden.se>.

Språkvård

42:a årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren och Rickard Domeij

Språkvård publicerar gärna artiklar och bidrag från läsarna. Vi kan dock inte ta ansvar för insänt material.

Annonser i *Språkvård*: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2006 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos nämnden:
för privatpersoner 150 kr

för företag och övriga 190 kr (utlandet 200 kr)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7, Svenska språknämnden

Redaktion och expedition: Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm
tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@spraknamnden.se (för beställning);

info@spraknamnden.se (för språkfrågor och synpunkter på *Språkvård*)

Språknämnden på Internet: <www.spraknamnden.se> eller <www.spraknamnden.se>

Telefonrådgivning (vard. 9-12): 08-442 42 10

Tryck: Skogs Rulloffset, Trelleborg 2006

POSTTIDNING

Nå

-
-

Se också

POSTTIDNING B Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm

Nästa nummer av Språkvård (2006/3)
kommer ut efter sommaren.

Ur innehållet:

- forskarna om "förortssvenska"
 - rätten till modersmål
 - namn och dialekter

Se också vår webbplats <www.spraknamnden.se>
eller <www.spraknamnden.se>

Tack till

Dagens Industri

Göteborgs-Posten

ICA-kuriren

Kristianstadsbladet

Norstedts Akademiska Förlag

Nya Wermlands-Tidningen

Prima Vista – Företagsuniversitetet AB

Sveriges Television AB

Sydsvenska Dagbladet

Trelleborgs Allehanda

Upsala Nya Tidning

Ystads Allehanda

som ger generöst ekonomiskt stöd
till Språknämndens verksamhet.